

Ungas integritet på nätet

En guide för föräldrar, pedagoger
och andra viktiga vuxna

En publikation i serien .SE:s Internetguider
av Johnny Lindqvist och Ewa Thorslund

.se

Ungas integritet på nätet

.SE:s Internetguide, nr 5
Version 1.0 2008

© Johnny Lindqvist och Ewa Thorslund 2008

Texten skyddas enligt lag om upphovsrätt och tillhandahålls med licensen Creative Commons Erkännande 2.5 Sverige vars licensvillkor återfinns på <http://creativecommons.org/>, för närvarande på sidan <http://creativecommons.org/licenses/by/2.5/se/legalcode>.

Illustrationerna skyddas enligt lag om upphovsrätt och tillhandahålls med licensen Creative Commons Erkännande-IckeKommersiell-IngaBearbetningar 2.5 Sverige vars licensvillkor återfinns på <http://creativecommons.org/>, för närvarande på sidan <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/se/legalcode>.

Vid bearbetning av verket ska .SE:s logotyper och .SE:s grafiska element avlägsnas från den bearbetade versionen. De skyddas enligt lag och omfattas inte av Creative Commons-licensen enligt ovan.

Grafisk form omslag: Futurniture
Grafisk form inlägga: FGO AB
Författare: Johnny Lindqvist och Ewa Thorslund
Redigering: Lennart Bonnevier
Layout och redigering: Gunnel Olausson
Illustrationer: © Camilla Laghammar
Tryck: Modinoffsettryck 2008
ISBN: 978-91-977336-4-9

.SE (Stiftelsen för Internetinfrastruktur) ansvarar för Internets svenska toppdomän. .SE är en oberoende allmännyttig organisation som verkar för en positiv utveckling av Internet i Sverige.

Förord	5
Inledning	7
Hur presenterar jag mig själv?	11
På 30 sekunder skapas det första intrycket.....	11
Många skapar en låtsasidentitet	12
Se upp med att skuldbelägga barn och unga	12
Viktigt att känna till normen	13
Det finns någon på andra sidan	14
Hur mycket av mig själv bör jag lämna ut?	17
Kartläggning genom "googling"	18
Din digitala identitet gör dig sårbar	18
Äger du rätten till din text och dina bilder?	19
Publicerat på nätet är svårt att ta tillbaka.....	19
Tänk efter före publicering.....	20
Vem bjuder jag in?	23
Vem den digitala dagboken når tänker få på	23
Dagboken som blev en mardröm	24
Vem vill jag egentligen nå?.....	25
Vad och varför vill jag berätta?	26
Att bjuda in betyder att öppna upp.....	27
Språket och kommunikationen	29
Vi bygger upp två språköar	29
Barnen som använder nätet lär sig skriva	30
Tidseffektiva förkortningar.....	31
Mobbning och andra former av kränkningar	33
Är ansvaret olika på nätet och på skolgården?	33
Vad är mobbning?.....	33
Vuxna sällsynta på nätet	34
Det kan börja med ett missförstånd	35
e-mobbning bör tas upp i likabehandlingsplanen.....	36
Nätmobbingen liknar den på skolgården	38
Grooming	41
Hur en okänd människa kan bli en "vän"	41
En groomare har ofta mycket tålamod och tid.....	43
Aktiv och passiv grooming	43

Lita inte på allt och alla – vad är det jag möter och vilket ansvar har jag själv?	45
Proffsig utseende kan förleda.....	45
Vem, var och varför?.....	47
Tänk efter före och lyssna på din intuition.....	48
Vuxenvärlden – hallå...?	49
Viktigt att förstå och inte varna av slentrian.....	49
Säg ifrån – på nätet också!.....	50
Det finns mycket som är positivt på nätet	51
Slutord	53
Om författarna	55
Johnny Lindqvist.....	55
Ewa Thorslund	55
Referenser, källor och inspiration	57
En liten ordlista	59

Förord

Det händer något med oss människor när vi kommunicerar på distans med andra. När vi befinner oss på ett så kallat "behörigt avstånd". Helt plötsligt gäller andra regler för vårt förhållningssätt till varandra. Vi gör saker som vi aldrig skulle göra annars. Om vi vore helt nära. Öga mot öga.

Se till exempel hur vissa av oss agerar i trafiken. Fel finger åker lätt i luften om någon annan trafikant agerar för långsamt, för snabbt, för fel. Vi skulle aldrig göra samma sak i matvaruaffären när våra kundvagnar stöter ihop. Då är vi lite för nära. Då kan vi inte smita iväg. Då kan det vara svårt att stå för ord och handling.

På nätet tycks det gälla just andra regler. Framför allt barn och unga ska tåla lite mer. Språket är grövre, mer komprimerat och fullt av smileys och annat som gör att vi själva måste avgöra om det skrivna är ironi, lögn, skämt eller annat. När vi inte ser varandra i ögonen är det som om det inte vore riktigt på allvar. Vi vågar säga så mycket mer.

Denna öppenhjärtiga kommunikation gör även att många tenderar att lämna ut personlig information såsom text och bild, sina känslor och åsikter på ett helt annat sätt. Dessutom måste vi förhålla oss till både kända och okända människor samt ett många gånger o censurerat innehåll. Ofta måste vi snabbt kunna avgöra om personen vi kommunicerar med just nu är trovärdig och om innehållet är rimligt. En inte alltid så enkel uppgift. Inte ens för en vuxen person med ryggsäcken full av referenser och tidigare erfarenheter. Barn och unga sätts ibland på svåra prov.

Vi kommer i den följande texten att beskriva hur barn och unga använder Internet idag, vilka förhållanden som råder, hur spelplanen för kommunikation och umgänge har förändrats, vad man som vuxen i barns och ungas närhet kan göra för att stödja dem och utveckla dem till mogna nätanvändare. Till användare som värnar om sin egen och andras integritet, som förstår att en kränkning eller hot i den digitala vardagen är lika fel som i den fysiska, och som med en sunt mediekritisk inställning kan förhålla sig till texter och bilder som kommuniceras. Men för detta krävs

Datainspektionen skriver följande i sin tidning Magasin Direkt nr 1/2008

"Hur ser dagens unga på integriteten egentligen? Bryr de sig eller tycker de att det är "fett värt" att sälja ut personlig information mot att få umgås och synas? Ett svar kan vara: Ungdomar bryr sig, men de ser annorlunda på saken än vi vuxna. De vill skydda sin personliga sfär mot lärare, föräldrar och syskon, men de uppfattar sajterna som sina vänner. Dagens unga är ju uppvuxna med Internet, till exempel riktar sig Barbie.com till flickor mellan två och elva år! Sådana sajter talar vänligt med barnen och kan få lika stor betydelse och lika stort förtroende som vilken vuxen som helst."

att vi vuxna *lägger ner tid* och sätter oss in i deras digitala vardag. Att vi diskuterar, resonerar, ifrågasätter och visar att vi bryr oss. Att vi inte *bara* är oroliga och fördömer utan även lär av deras erfarenheter, kunskap och nyfikenhet. Vi kanske rent av lär oss något nytt själva?

Vi hoppas att du som vuxen genom den här guiden får en bättre uppfattning och förståelse om hur det unga Internet ser ut och fungerar, och att du får nya tankar kring hur du kan prata med barn och unga om vikten av att värna om sin egen och andras integritet i den digitala verkligheten.

Texten som följer är delvis baserad på våra egna erfarenheter som föreläsare och möten med föräldrar, pedagoger och ungdomar själva. Vi skriver ofta som vi talar och känner med en inspirerad och engagerad publik. Hoppas att tonen tilltalar dig som läsare.

Stockholm i juni 2008

Johnny Lindqvist och Ewa Thorslund

Hjälp oss att förbättra

Om du hittat fel
eller har synpunkter
på denna guide kan
du sända dem till
internetguide@iis.se

Inledning

Vi börjar med en liten genomgång av hur mycket barn och unga använder nätet och på vilket sätt. Man kan tycka vad man vill om dessa siffror. En del kanske blir förskräckta, andra förvånade eller så nickar man instämmande och känner igen mönstret från sina egna barn eller elever.

Det här är en bild av verkligheten. Det vill säga, den *digitala* verkligheten. Vi kan inte bygga strategier eller arbeta förebyggande gällande våra barn om vi inte tar hänsyn till dessa siffror. Internet och digital kommunikation är här för att stanna. Det är en viktig del av barn och ungas vardag. Det är fakta – inget påhitt.

- Enligt Medierådet använder 80 procent av alla barn (9–12 år) och 95 procent av alla unga (12–16 år) Internet varje dag.
- Bland unga vuxna (16–24 år) har Internet för första gången gått om teven. 82 procent surfar mellan fem och sju dagar i veckan medan 77 procent spenderar samma tid framför teven. (EIAA Mediascope Europe – 07)
- 85,9 procent (14–18 år) har lagt upp bilder av sig själv på Internet (Datainspektionen, 2008)

I MTV:s rapport *Circuits of cool* (2008) gäller följande för så kallade unga vuxna mellan 16–26 år:

- Man har i snitt 90 nummer i sin mobiltelefon, 93 namn på MSN Messenger och 47 vänner på Myspace varav cirka 5 räknas som nära vänner.
- Man har cirka 18 vänner som man aldrig träffat IRL.
- 61 procent uppger att det första de gör när de kommer hem från skolan eller arbetet är att koppla upp sig på Internet.
- På nätet gör man nästan dagligen sökningar (65 %), skickar e-post (56 %), använder MSN Messenger (44 %), håller sig à jour med nyheter och musik (34 %), besöker sociala nätverk (26 %) samt chattar (21 %).
- 55 procent säger att de vågar prata mer om saker via digital kommunikation.
- 42 procent håller med om påståendet: ”Att kolla mobilen är det sista jag gör på kvällen och det första jag gör på morgonen.”

Hur ska man då tolka alla dessa siffror? En sak som man tydligt ser är spår av ett *alltid närvarande* medium. Något som alltid finns tillgängligt. Vänner finns bara en knapptryckning bort. Möten, skvaller, rykten, tjat och förslag florerar dygnet runt. Man slutar aldrig umgås. Många beslut tas kollektivt utan att man ens är medveten om det. Det kan få stora konsekvenser för synen på vänskap. Och för synen på *sig själv*. Alla är förstås egna individer, men samtidigt också en del av ett alltid närvarande kompiskluster. *Både* i datorn och i mobilen.

MTV menar att "vänner är nu den mest relevanta och engagerande kanalen som finns ...". Det gör att du hela tiden måste hänga med. Du måste hela tiden flytta dina egna gränser för att inte tappa mark. Dina vänner är på nätet. Både de du träffat och de du aldrig träffat påverkar dig konstant. En påverkan av detta slag har vi nog inte sett i samhället sedan vi levde i flock och hela tiden hade alla våra nära och kära runt oss.

All denna närvaro av vänner och ovänner, kända och okända, gör att informationsflödet ökar och besluten måste tas fortare. De unga kan inte som vi vuxna sitta och grunna på ett beslut i en vecka innan vi bestämmer oss. För om en vecka gäller andra förutsättningar. När beslut ska tas fort och det gäller att synas i det digitala bruset, så blir naturligtvis inte alla beslut alltid lyckade.

Gränserna för vad som är okej och inte okej att lämna ut om sin person flyttas hela tiden. Ungdomar är ganska dåliga på att begränsa vad andra får ta del av i form av bilder, texter, tankar och idéer. Oftast vill de bara visa sitt material för de närmaste vännerna.

När vi vuxna talar om att skydda sig på nätet ligger fortfarande fokus på att inte lämna ut namn, personnummer, telefonnummer och adress. Men vi talar väldigt *lite* om att inte lämna ut studieställe, arbetsplats, framtidsplaner, glädjeämnen, familjerelationer, vänners namn och platser som man ofta besöker. Det här är också en form av känslig information.

Flera rapporter pekar också på att barn och unga inte är så teknikintresserade som man kan tro. Däremot vill de gärna ha tillgång till tekniken och att den ska fungera. För några år sedan var de flesta program som möjliggjorde kommunikation på Internet relativt komplicerade. Det gjorde att användarna oftast var väldigt teknikkunniga och i stor utsträckning killar. Nu behöver en användare av nätet däremot inte vara särskilt teknikkunnig för att exempelvis kunna hantera ett chattprogram.

En ny rapport från "Pew Internet & American Life project" visar att tjejer i större utsträckning än killar bidrar till innehållet i bloggar och på diskussionsforum. Vi kan även se en skillnad i antalet medlemmar på olika sociala nätverkssajter. Flickor både bloggar mer än pojkar (35 % av flickorna, 20 % av pojkarna) och skapar

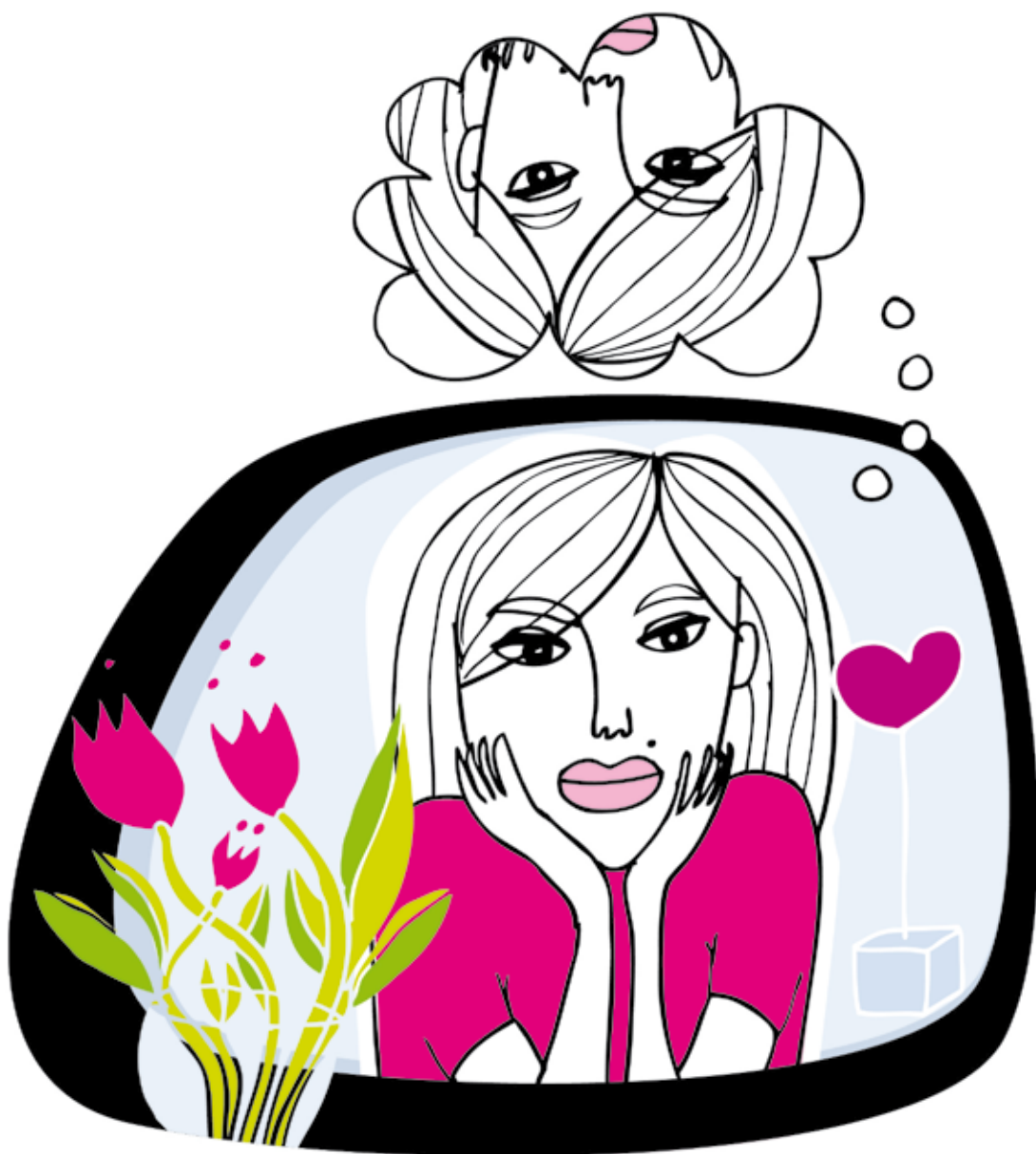
"...vi talar väldigt *lite* om att inte lämna ut studieställe, arbetsplats, framtidsplaner, glädjeämnen, familjerelationer, vänners namn och platser som man ofta besöker."

webbsidor eller producerar material på nätet (35 % av flickorna jämfört med 22 % av pojkarna). Det förhåller sig på samma sätt vad gäller medlemskap på sociala nätverkssajter som Myspace eller Facebook (70 % av flickor i åldern 15–17 år har skapat en egen profil, 57 % av pojkarna). Det enda område där killar ligger högre än tjejer är publicering av filmer och videoklipp.

Så det är en förändring på gång, tekniken går ifrån ha varit för dem som kan den till att vara för alla. Även vuxna.

Vi tror att det är dags att sluta se Internet som ett hot och börja se det som en möjlighet. En möjlighet för information, möten, kunskapsutbyte, debatt och för en levande demokrati. På Internet får alla en chans att göra sin röst hörd, och många tar den chansen. Särskilt de unga.

illustration: © Camilla Laghammar

Hur presenterar jag mig själv?

I detta kapitel ska vi beskriva hur ungdomar presenterar sig och vilka möjligheter och faror det kan finnas i att presentera sig lite för mycket – eller lite för lite.

På 30 sekunder skapas det första intrycket

Att presentera sig själv är onekligen intressant för de flesta av oss. Det är viktigt att ge ett bra första intryck.

Man brukar säga att man har 30 sekunder på sig att skapa det första intrycket. Då är det viktigt att man gör det på rätt sätt. Att presentera oss för varandra i den fysiska världen är vi vana vid. Vi vet vad vi ska säga och hur vi ska uppföra oss. På en fest går man runt och hälsar på de andra gästerna, man tar i hand, ser varandra i ögonen och säger sitt namn.

Mer än så är inte nödvändigt att lämna ut vid en första kontakt med människor som vi inte träffat förut. När vi sedan pratar med varandra igen berättar vi kanske lite mer. Var vi arbetar, hur vi mår, varför vi är på festen och så vidare.

I den första kontakten räcker det alltså med att bara säga sitt namn, för vi visar samtidigt upp oss. Den vi träffar kan se hur långa vi är, vilken ögonfärg vi har, om vi är tjocka eller smala, har utslag i ansiktet, världens största tandställning eller dålig hållning. Det är inget vi ens behöver nämna för det är så uppenbart.

När vi träffar grannen i trapphuset på morgonen kan det räcka med en liten nick och att man kanske mumlar hej till varandra. Större kommunikativa ansträngningar är ofta överflödiga. Vi ser varandra, vi ser vilken dörr eller vilket våningsplan den andra bor på. Därför räcker denna lilla nickning som en bekräftelse på att vi ser varandra och därigenom erkänner varandras existens.

Om vi istället träffar en gammal, god vän går vi normalt sett längre i hälsningsritualen. Vi kanske kramas, vi kanske frågar om saker vi vet att vännen har gjort, eller kanske talar om en händelse vi båda varit med om. Vi har gemensamma referenser.

Detta är ett vanligt beteendemönster. Och för de allra flesta är det heller inga problem att skapa nya kontakter eller att hälsa på nya människor. Men på Internet är vi helt utlämnade åt det skrivna språket och vår egen förmåga att presentera oss. Detta kan ju

göra att vi frestas att tänja lite på gränserna, förstärka vissa egenskaper eller kanske presentera endast en liten del av oss själva.

Många skapar en låtsasidentitet

När man befinner sig i tonåren och upp emot 25 år går en hel del tid åt till att försöka finna sig själv, eller åtminstone förstå sig själv. Vem är jag och vart ska jag ta vägen? Då kan nätet vara en ypperlig plats för att pröva sina nya tankar och idéer. En 15-årig tjej som känner sig mer mogen än sina kompisar kan på nätet skapa en ny identitet. Hon kanske lägger på fem år och är plötsligt en 20-årig ung kvinna. För henne är det spännande. Något nytt. Ett sätt att försiktigt få trampa orörd mark. Men här för Internet egentligen inte med sig något unikt. För vem har inte i smyg provat lite andra kläder framför spegeln när man var yngre? Eller kanske provat på att prata med en annan dialekt i en affär som man ändå aldrig kommer att komma tillbaka till? Det är ett sätt att vara någon annan för en kort sekund. Det kittlar. Vi kan sedan blixtnabbt ta beslutet att ta av oss de främmande kläderna, eller byta tillbaka till den vanliga dialekten.

Problemet med att skapa en låtsasidentitet på Internet är att den lever vidare även när vi slagit av datorn. En kille på 12 som säger att han är 18 och börjar prata i en massa forum på sitt community kommer nästa gång han loggar in där ha svar på sina påståenden. Då måste han återigen kliva in i rollen som 18-åringen. Detta är i sig en ganska oskyldig handling, men tänk om han varje dag ägnar två timmar åt sin 18-åriga identitet. Hur kommer han då att uppfattas av sin omgivning? Och hur kommer de andra att kommunicera med honom på nätet? De vet ju inte att de pratar med en 12-årig kille.

Återigen behöver det inte vara någon fara med det, men det som kan bli problematiskt är om 12-åringen behöver prata om det han möter på nätet. Han kanske får höra saker som han inte förstår, eller som han inte tycker om.

Se upp med att skuldbelägga barn och unga

Man uppmuntrar ofta barn och unga att gå till en vuxen och berätta om saker de varit med om. Men vi vuxna är samtidigt ganska bra på att skuldbelägga ungdomar som råkar illa ut, eller har frågor om saker på nätet. Som vuxen är det viktigt att inte bli arg på den 12-årige pojken som gått in i chattrum som 18-åring, eller den 15-åriga flickan som ville prova på att vara en ung kvinna för en

stund. Unga vittnar ofta om att de blir mer eller mindre utskälda av föräldrar och lärare om de berättar om saker de sett eller varit med om på nätet. Det kan vara: *"Men varför går du in på de där sidorna? Du vet ju att det bara är skit där. Du vet ju att man inte ska göra så"*.

Det senaste uttalandet är väldigt spännande. Man fördummar barnet i en enda mening. *"Du visste att du inte fick göra så, men du gjorde det i alla fall!"* Undertonen blir: *"Det måste betyda att du är korkad..."* Med den ingången är det inte särskilt uppmuntrande att som barn och ung att prata vidare om hur man upplever sin identitet och integritet på nätet med föräldrar eller lärare.

Att vilja vara någon annan har vi väl alla någon gång känt ett behov av. Alltifrån att ha tonårsrummet tapetserat med idolplansch till att bara för en kort sekund vilja bo i det där stora huset uppe i bergen utanför Barcelona eller kanske vara gift med den där snygga och rika kändisen.

Överallt omkring oss blir vi påverkade av reklam och artiklar som berättar hur vi ska se ut, vad vi ska tänka och vad vi ska äta. Medierna försöker skapa ideal som vi ska leva upp till. Ungdomar idag är en mycket utsatt grupp när man talar om reklam. De överöses med budskap vart de än går. Så kallade tjej- och killtidningar är mycket bra på att tala om för barn och unga hur de ska se ut och bete sig för att vara lyckade killar eller tjejer. Hur påverkar det då ungdomars sätt att *presentera* sig på nätet? Vill man gå mot strömmen och säga att man inte *är* som alla säger att man *ska* vara? Eller accepterar man den rådande normen och kanske som kille lägger upp bilder av bilar på sin presentationssida? Eller överöser man som tjej sina presentationer med bilder av sig själv ur olika kameravinklar?

Givetvis finns det ungdomar som har alternativa presentationer, men de allra flesta presentationer följer mallen om hur killar respektive tjejer ska vara. Man cementerar den rådande normen, killar har bilder på sina hockeyklubbor och mopeder medan tjejerna har bilder på sina kompisar, gosedjur och sig själva i ett litet linne. Visst kan man hitta mängder av presentationer som *inte* följer "mallen", men de som ligger på besökstoppen på de olika sidorna kliver inte en millimeter utanför den förväntade bilden.

Viktigt att känna till normen

Är detta ett problem? Kanske, kanske inte, men jag tror att det är bra att själv som vuxen ha sett hur normen ser ut. På nätet avgör jag själv till hundra procent hur andra ska uppfatta mig. Och den vuxna generationen är på intet sätt annorlunda när den ska pre-

sentera sig på nätet. Många väljer att lägga upp ett par år gamla bilder som presentationsmaterial på till exempel Facebook. Eller som en kvinna berättade under ett seminarium: *"Jag lät min dotter manipulera bilden på mig, så jag ser lite snyggare ut."*

Är det okej att manipulera bilden av sig själv? Svårt att säga. Vi ändrar ju bilden av oss själva hela tiden även i det fysiska livet. Man kanske drar in magen lite extra när man är på badstranden, eller bär en BH som skjuter upp bröstet mot taket.

Att dra in magen klarar man ett tag, men förr eller senare måste man släppa ut den igen. Att upprätthålla en fasad eller en annan identitet tar energi. Man måste kanske sätta sig in i en annans tankar och handlingar. Det är lite som att spela live-rollspel. Det vill säga vi kanske samlas i skogen under en helg och agerar vampyrer eller medeltida krigare. Barn och unga som ägnar sig åt live-rollspel brukar ofta uppmuntras av sin omgivning då det kan ses som kreativt och att man får träffa många nya människor. Men den 15-åriga tjejen som säger att hon är 20 år ägnar sig ju också åt kreativitet i sitt identitetsskapande – skillnaden är att det sker på nätet, ett ställe där de flesta vuxna är frånvarande.

Så det positiva i att ändra bilden av sig själv på nätet är att man får se vad folk tycker om mig "om jag vore så här". Man kan utforska andra sätt att uttrycka sig och tänka. Risken är förstås att man till slut tappat greppet om vem man är och blir den person man hittat på. Eller kanske hamnar man i ett sammanhang där man inte borde vara.

Men man behöver inte vara en *helt annan* person i sin presentation, man kanske bara förskjuter sanningen en smula. Det kan vara spännande och i många fall nödvändigt för att överhuvudtaget synas i det digitala bruset. Många konkurrerar om utrymmet och uppmärksamheten på nätet, och då kan det vara en nödvändighet att förvränga eller försköna sig själv. Den nya nätidentiteten kan helt enkelt vara ett sätt att visa sidor som jag annars inte kan eller vågar göra. Är jag normalt sett undergiven kan jag lyfta fram mina mer dominanta drag. Normalt sett timida personer kan agera extremt aggressivt och så vidare.

Det finns någon på andra sidan

Men, det har ju besökaren eller mottagaren av informationen ingen som helst aning om. Därför är det så viktigt att som vuxen föra en dialog med barn och unga om att det *alltid* finns någon på andra sidan skärmen. Om jag skruvar min politiska åsikt ett snäpp kommer jag kanske att uppfattas som extremist. Jag *själv* vet ju att jag inte är extremist men det har besökaren som sagt ingen aning om.

Vad *är* då en bra presentation på Internet? Det beror på vad det är för sorts presentation, men det finns några punkter att ta fasta på:

1. *Vem* är din presentation till för?
Är det för dina vänner som redan känner dig? Är det för att skaffa nya vänner? Eller är det för att flirta?
2. Vad vill du *säga* med presentationen?
Vill du berätta vem du är eller vill du berätta om dina intressen eller politiska åsikter?
3. Kan *alla* läsa din presentation?
Finns det vissa som du inte vill ska läsa din presentation? Varför? Och hur begränsar du i så fall tillgången till informationen?

Hur mycket av mig själv bör jag lämna ut?

"I den fysiska världen är det nog ganska uppenbart för de flesta av oss var – och för vem – man tar av sig kläderna, för vem man avslöjar sina innersta tankar och känslor, till vem man ger ett bankkonto-nummer eller lånar ut husnyckeln. Men, hur fungerar det på nätet?"

Hur mycket av mig själv bör jag lämna ut?

- Alla har olika zoner för var vi släpper in mer eller mindre kända människor.
- Gränsen för hur mycket man ska lämna ut om sig själv, sin familj och vänner är inte bara ett problem för ungdomar. Även vuxna lägger ut exempelvis familjealbumet på nätet utan en tanke på vilka förutom vännerna som kan tänkas se bilderna.
- Digitaliserat material sprids lätt på nätet och även om du tar bort en bild kan den redan ha dubblerats och spridits på annat håll.

Var går egentligen gränsen för den personliga integriteten? Vi har alla olika zoner för var vi släpper in mer eller mindre kända människor. En del har väldigt lätt att prata privata saker med främlingar, eller stå väldigt nära den man talar med. Medan andra är precis tvärtom. I den fysiska världen är det nog ganska uppenbart för de flesta av oss var – och för vem – man tar av sig kläderna, för vem man avslöjar sina innersta tankar och känslor, till vem man ger ett bankkontonummer eller lånar ut husnyckeln. Men, hur fungerar det på nätet?

Det här är inte enbart ett ungdomsproblem. Vi vuxna är nästan lika "duktiga" på att till exempel lägga ut hela familjealbumet efter semestern med våra små, nakna barn på stranden. Det är ju så smidigt när alla vänner och bekanta kan titta hur mysigt vi har haft det, eller hur? För det är ofta just våra vänner och bekanta som vi vill ska titta. Vi vill egentligen inte att alla som har tillgång till Internet ska titta på våra privata bilder.

Barn och unga beter sig på precis samma sätt. De vill oftast bara visa sina roliga, konstiga eller kanske taskiga bilder för kompisarna eller åtminstone för en begränsad krets. Inte för hela världen.

Vilken information man är beredd att lämna ut kan också vara en generationsfråga. Enligt Datainspektionen är ungdomar gene-

Datainspektionens senaste undersökning

"Hela 86 procent av de tillfrågade har lagt ut bilder av sig själva och tre av fyra skriver kommentarer på nätet under sitt riktiga namn. Som väntat har de äldre störst kunskaper och är mest medvetna om riskerna. Men ett överraskande resultat är att ökad kunskap inte tycks påverka beteendet. Tydligt är det så viktigt att använda nätet fullt ut att man medvetet utsätter sig för riskerna."

rellt sett inte särskilt oroliga för att lämna ut det som traditionellt sett har betraktats som känslig information. Många kan mycket väl tänka sig att kommunicera sina politiska ståndpunkter och sin religiösa uppfattning. Information gällande ens känslor och den egna ekonomin betraktas dock som mer privat.

Kartläggning genom "googling"

Generellt sett är unga idag ganska medvetna om att man ska vara rädd om sina personuppgifter och annat som kan identifiera en som person. Ingen går direkt ut och listar personliga data som förnamn, efternamn, telefonnummer och adress på allmänna forum på nätet. Vad många dock inte tänker på är hur relativt enkelt det är att kartlägga en person genom att "googla runt" ett slag. Den som gör så kan hitta förvånansvärt mycket information på kort tid. En person kanske i sin community-presentation länkar vidare till Bilddagboken och därifrån hänvisar till sin blogg. Här framgår det att han eller hon spelar fotboll i den lokala klubben. På klubbens hemsida ligger det sedan foton med namn från helgens matcher. För varje sida i länkkedjan tillfogas ytterligare en pusselbit. Var för sig är kanske informationen inte särskilt intressant eller känslig, men sammanställd kan den ge mycket information om en person.

Din digitala identitet gör dig sårbar

Dagens teknik gör det högst möjligt att hålla isär den verkliga identiteten och den identitet som man skapar på nätet. För många människor har idag en online-identitet som är helt skild från den verkliga identiteten. De har en eller flera så kallade alias i den digitala världen genom vilka de agerar i olika forum: som monsterdödare i spelvärlden, som åsiktsmaskin på bloggar eller som kontaktsökande på en community.

Ju mer man investerar i sin digitala identitet, desto mer sårbar blir man, och anonymiteten ger ett bedrägligt skydd. Det man har sagt och gjort i tron att man är helt anonym eller osårbar kan få tråkiga konsekvenser om ens alias blir röjt. Så, å ena sidan ska man inte agera under sin verkliga identitet, men å andra sidan kan man inte känna sig fullständigt trygg ens under ett alias.

Om en helt okänd person stoppar dig på gatan och ber om ditt telefonnummer eller din hemadress är sannolikheten ganska liten att du lämnar ifrån dig den efterfrågade informationen. Detsamma

borde rimligtvis gälla på nätet. Men frågan är då *när* en person blir ”känd” för dig på nätet? En person som vi pratat med under ett halvårs tid på en community, är den känd eller okänd? När kan vi känna oss säkra? Är det när vi vet vad personen heter, när vi själva känner oss trygga i kommunikationen eller först när vi vet vilken typ av relation vi vill ha med personen?

Äger du rätten till din text och dina bilder?

Nu lämnar vi inte bara ut våra persondata lite hur som helst. Vi lämnar också ut information om oss själva i form av personliga texter och bilder i den digitala verkligheten. Vi skriver om oss själva, vad vi gör, hur vi mår och våra relationer på communities, bloggar och dejtingsajter. Frågan är vilken kontroll vi har över detta material?

Följande gick att läsa i DN på nätet den 25/10 2007:

”Omkring 400 000 svenskar har registrerat sig på Facebook.

Därmed har de också skrivit över rättigheterna till sina bilder och uppgifter om sig själva till det amerikanska företaget då de godkänt ett 13-sidigt kontrakt, skriver Metro.”

Det här skapade debatt. Ingen hade inte riktigt tänkt på vem som äger informationen i Facebook och liknande communities och hur den eventuellt kan användas i framtiden. En liknande debatt blommade upp gällande sökmotorn Google: gjorda sökningar på nätet kan sparas och distribueras vidare för olika former av användning. Vill vi det? Det kan vara ganska ofarliga, men väl så irriterande, aktiviteter såsom riktad reklam utifrån vilka preferenser du har visat upp i ditt sökningsmönster. Det betyder med andra ord att du som är ute mycket och googlar om hästar mycket väl kan nås av reklam för ridkläder och hästtidningsprenumerationer. Det kan förstås också bli långt värre och mer integritetskränkande aktiviteter om du till exempel har porrsurfat.

Om vi vuxna har svårt att hantera detta fenomen, hur svårt är det då inte för en 12- eller 15-åring?

”Ingen hade inte riktigt tänkt på vem som äger informationen i Facebook och liknande communities och hur den eventuellt kan användas i framtiden.”

Publicerat på nätet är svårt att ta tillbaka

Och för bild och film gäller samma sak. Så fort ett material är digitaliserat kan det med lätthet spridas på nätet. Äntligen kan vi visa våra fotografier och filmer för en oändlig mängd mottagare. Tekniken finns snart i var mans hand. Du behöver ingen raffinerad

"En mobiltelefon, en dator och en Internetuppkoppling räcker långt. Och de flesta unga har idag tillgång till denna utrustning. Det går fort. Det är enkelt. Det blir lätt fel."

utrustning. En mobiltelefon, en dator och en Internetuppkoppling räcker långt. Och de flesta unga har idag tillgång till denna utrustning. Det går fort. Det är enkelt. Det blir lätt fel.

Det är svårt, för att inte säga omöjligt, att ta kontroll över det man publicerar på nätet. En bild på nätet går inte att ta tillbaka, framför allt inte om det är en bild av stort allmänintresse. Det kan vara en bild eller film där någon gör bort sig, där någon har lite för lite kläder på sig, där ett brott begås eller där bara något hysteriskt roligt händer. Ofta är den första reaktionen hos oss alla, barn som vuxna, att skicka vidare till så många som möjligt. Bilder och filmer rör sig liksom en löpeld. Det finns en anledning till att YouTube rönt en sådan framgång.

Men det *behöver* inte vara en taskig bild eller filmsnutt för att det ska bli problem. Något som från en början var ganska oskyldigt spårar bara ur. Det var en rolig bild från festen i lördags när Lisa ramlade omkull och kjolen åkte över huvudet. Den *måste* ju bara kompisarna se. Det var aldrig meningen att hela skolan, eller lärarna, eller Lisas föräldrar skulle se...

Man lämnar med andra ord inte bara ut sig själv på nätet. Man lämnar även ut andra människor såsom kompisar, familjemedlemmar och arbetskamrater. Och innan du som förälder börjar oroa dig över att ditt barn tar en massa galna bilder med digitalkameran och lägger upp på nätet, tänk då på vem som köpt kameran. Förmodligen du själv. Säkert på inrådan av ditt barn. Precis som teven, spelkonsolen och datorn. Det är oftast vuxna som sätter tekniken i händerna på barnen utan att ha riktig koll på hur den fungerar och vad den kan göra.

Låt oss fundera en stund över följande frågor:

1. Vem vill jag ska se mina bilder?
2. Går bilden att ta tillbaka?
3. Vilken typ av bild är det och kan den missbrukas?
4. Har jag själv publicerat den eller har någon annan gjort det?
5. Är det med eller mot min egen eller någon annans vilja?
6. Var kan bilden hamna?

Tänk efter före publicering

Ofta vill vi bara att ett begränsat antal personer ska se en bild eller film. Lagg därför inte bilderna publikt och öppet. Ge bara tillgång till människor du redan känner och litar på. Och glöm inte att den person du litar på idag kan vara din ovän i morgon. En pojke-

vän eller flickvän som smekt av sig lite för många klädplagg framför webbkameran kan bittert ångra detta när förhållandet är över. Att sprida just denna film, eller dessa bilder, blir den perfekta hämnden för ett brustet hjärta. Det händer hela tiden. Effekterna i den digitala världen kan dock bli onödigt stora.

För bilder *går* inte att garanterat ta tillbaka eller stoppa i sin spridning på nätet. Man kan förvisso kontakta den som publicerat en bild på sin hemsida, community, blogg eller annat, men den kanske redan har fortplantat sig till fler digitala mötesplatser eller sidor. Djungeltrumman går lätt igång. Tänk därför efter både en, två och tre gånger innan du publicerar bildmaterial på nätet.

"Tänk därför efter både en, två och tre gånger innan du publicerar bildmaterial på nätet."

"Den digitala dagboken däremot är ofta något helt annat, den skrivs för offentligheten. Men det har tyvärr inte alltid den vuxna generationen riktigt insett. Man har därför inte talat om konsekvenserna av att leva ett transparent liv på nätet med sina ungdomar. En generation som skriver dagbok för *alla*."

Vem bjuder jag in?

Hand i hand med tankar om hur jag presenterar mig och hur mycket jag ska lämna ut om och av mig själv följer tankar kring vem jag bjuder in att delta i mitt liv på nätet.

I det här kapitlet kommer vi att röra oss kring framför allt två frågeställningar:

1. Vem vill jag tala med?
2. Varför vill jag tala?

Varje gång jag skriver i en blogg eller dagbok som är publik på nätet kommer jag att kommunicera det till *många* andra människor. Det kan jag vara säker på. Det finns nog ingen text på Internet som aldrig har blivit läst. Särskilt inte om den ligger på en community, eller i en bloggportal. Förr eller senare är det alltid någon som hittar till texten och läser den. Så, vem är det jag *egentligen* vill tala med? För *vem* skriver jag den här texten?

Vem den digitala dagboken når tänker få på

Att skriva dagbok tillhör det vi alla gör eller någon gång har gjort. Det finns olika sätt att skriva dagbok på. Det ena är att man skriver om sina känslor, upplevelser, drömmar och fantasier. Denna typ av dagbok brukar man sätta lås på eller gömma långt nere i byrålådan. I den andra typen av dagbok skriver man om vädret, vad jag gjort idag och så vidare. Den här sortens dagbok är inte lika hemlig. Informationen är ganska ofarlig.

Den analoga dagboken skrivs mycket för ens egen del. Det är något som man ska kunna titta tillbaka på om några år för att se hur livet tedde sig. Den digitala dagboken däremot är ofta något helt annat, den skrivs för offentligheten. Men det har tyvärr inte alltid den vuxna generationen riktigt insett. Man har därför inte talat om konsekvenserna av att leva ett transparent liv på nätet med sina ungdomar. En generation som skriver dagbok för *alla*.

Om man skriver dagbok om sina känslor och hur man mår blir det lätt ett väldigt utlämnande dokument. Men det är ändå förbluffande få som ställer sig frågan, vem är det jag talar med? Vem är det som ska läsa det jag skriver? Eller, skriver jag kanske bara

för mig själv? Varför publicerar jag då på nätet? Varför låter jag ett oändligt antal människor få tillgång till mina innersta tankar och funderingar? Det är inte säkert att det ställer till med problem, men det kanske är dumt att ta den risken.

Dagboken som blev en mardröm

Här följer ett exempel från verkligheten, om en tjej på en högstadieskola någonstans i Sverige. Hon hade, när detta hände, sedan länge skrivit dagbok på en community på nätet som hon ofta besökte. Hennes liv de senaste åren hade varit väldigt rörigt. Hennes föräldrar hade problem i sitt äktenskap och det var jobbigt med pojkvännen. Ofta låste hon in sig på sitt rum om kvällarna och skrev ner alla sina känslor i dagboken. Hon skrev där väldigt öppet om hur hon mådde. Att hon ibland brukade skära sig i armarna och på låren. Hon beskrev sina föräldrars bråk om kvällarna. Hon berättade om hur hon och pojkvännen tjafsade om olika saker. Att hon tyckte han var elak samt hur de planerade att snart ha sex.

Allt detta skrev hon. Och hon kände en stor lättnad att få skriva. Hon mådde bättre av att få ur sig allt. Det blev som en ventil för både bra och dåliga tankar, precis som dagböcker har varit i alla tider. Men den stora skillnaden med hennes dagbok var att den låg ute på Internet. Helt öppen för alla att läsa. Hon tänkte aldrig på att det var någon som skulle ha intresse av att läsa hennes dagbok. Hon tänkte aldrig på att det var andra människor inne på sidan när hon skrev sin dagbok. Den var *för* henne. Den var *hennes*.

Men som på alla communitys finns det mängder av andra människor som är online. Det finns verkligen människor som är intresserade av att läsa dagböcker som är skrivna av för dem helt okända personer. Det som hände den här tjejen var att några killar från klassen över henne brukade hänga på communityn. De hittade hennes dagbok och insåg ganska snart vem det var som skrev. De började följa hennes dagbok. De läste den ihop och skrattade. Sedan gick de ett steg till. De skrev ut dagboken och tejpade upp den på väggarna i skolan. På anslagstavlan, inne på toaletten och i skåphallen. Nu kunde alla i skolan läsa hennes dagbok. Det var självklart som en mardröm för henne. Hennes privata sfär var plötsligt publik och tillgänglig för alla. Andra elever i skolan började reta henne för att hon mådde dåligt. De började göra sig lustiga över hennes förhållande med pojkvännen.

Flickan blev naturligtvis väldigt ledsen och kontaktade skolhälsovården. Skolsyster frågade henne var alla texter kom ifrån och hon svarade: "Jag vet inte var de har fått tag på min dagbok."

Hon berättar själv vidare på följande sätt:

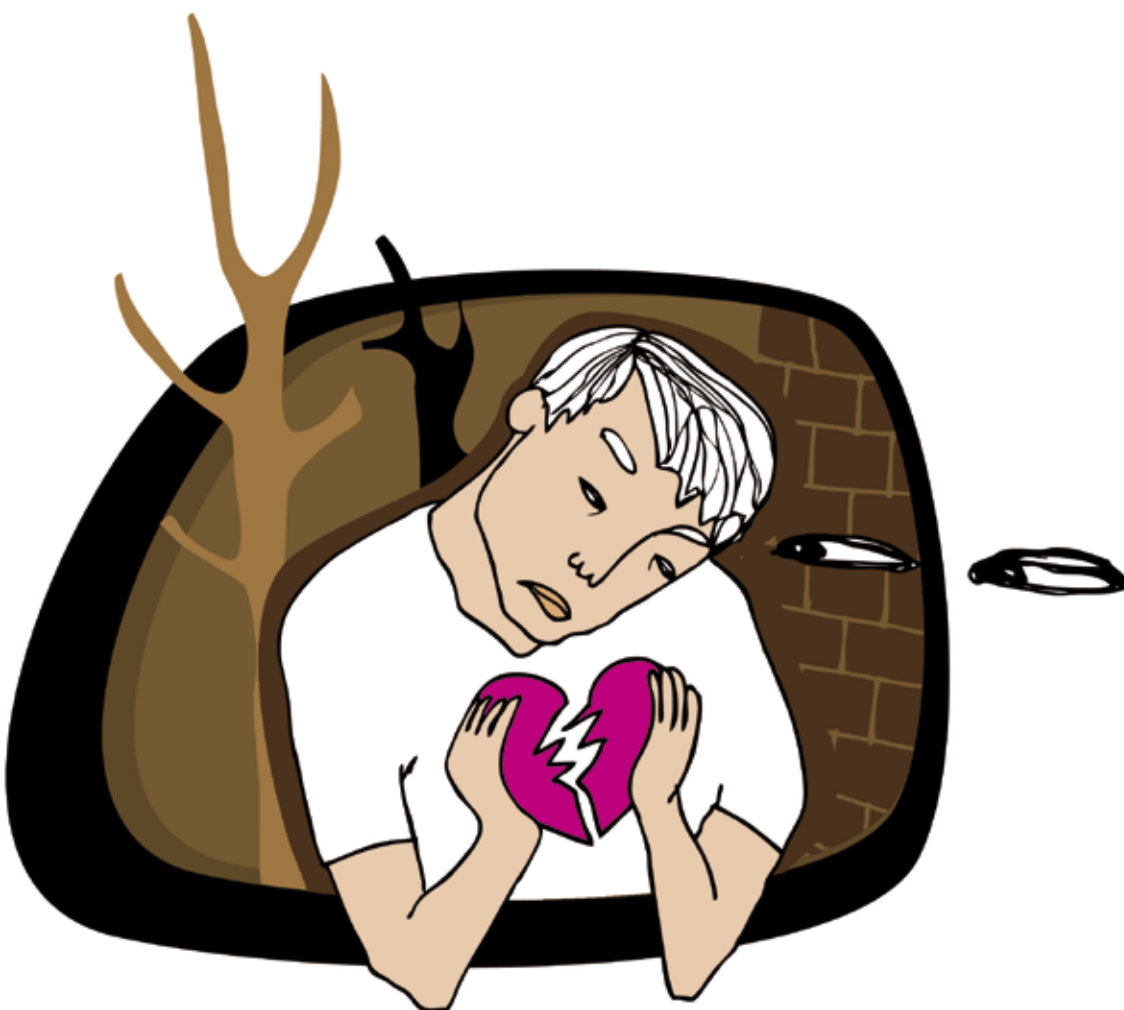
"Det blev som en ventil för både bra och dåliga tankar, precis som dagböcker har varit i alla tider. Men den stora skillnaden med hennes dagbok var att den låg ute på Internet."

”Jag var så naiv. Jag förstod inte att alla kunde se det jag skrev. Jag förstod inte att personer jag kände kunde läsa mina texter. Ibland kunde jag känna mig stolt när jag såg att det var någon som läste det jag skrev. Men jag tänkte liksom aldrig på *vad* dom läste. Det fanns en del av mig därute. En del som jag egentligen inte ville dela med mig av. Inte till dom i alla fall.”

Vem vill jag egentligen nå?

Vem man pratar med är med andra ord en viktig fråga att ställa sig. En svårighet med den här historien är ju *när* man ska ta tag i det som händer och *hur* man kan ställa allt till rätta. För om man ska hårdra det hela hade hon själv gett pojkarna tillgång till sina innersta tankar och funderingar. Visst var det fel av pojkarna att skriva ut det och sätta upp det på olika platser i skolan. Visst var det fel av de andra eleverna att börja reta henne. Men eftersom hon egent-

illustration: © Camilla Laghammar

"...vi skulle nog aldrig komma på tanken att samtidigt lämna över en kopia på vår dagbok eller ett album med bilder från den senaste semesterresan. Det skulle nog uppfattas som galet. Ändå är det just så det kan vara på nätet."

ligen aldrig *ville* berätta allt detta för alla skulle hon ha begränsat *vilka* som kunde läsa hennes dagbok. Eller, hon kanske inte skulle ha skrivit den på nätet överhuvudtaget.

Vi gör återigen en jämförelse med den icke-digitala världen. När vi träffar en ny person, hur mycket delar vi med oss? Inte så mycket. De får vårt namn, kanske vad vi jobbar med och möjligen något annat ganska allmänt. Personen vi träffar ser förstås också hur vi ser ut. Men vi skulle nog aldrig komma på tanken att samtidigt lämna över en kopia på vår dagbok eller ett album med bilder från den senaste semesterresan. Det skulle nog uppfattas som galet. Ändå är det just *så* det kan vara på nätet. På den digitala presentationen kan vi se vad personen heter, hur gammal den är, kanske vart den bor och vilken skola den går i. Vi kan gå in i fotoalbumet och titta på mängder av fotografier och sedan vidare till dagboken och läsa hur de mår. Det är ganska mycket information som lämnas ut på en gång till helt okända människor. Dessutom kan det finnas länkar till andra sidor där man lämnar ut ytterligare information. Det är inte ovanligt att det länkas till både en extern blogg och andra communities som man är medlem i.

Vad och varför vill jag berätta?

Man kan se det som att en presentationssida på nätet är till för att ge andra människor en bild av mig. Kanske hur gammal jag är, var någonstans i Sverige jag bor. Inte nödvändigtvis utpekad i detalj, men ungefär. Vidare kan jag skriva om mina intressen. Kanske ett band, eller en klädstil, en sport eller ett lag. Mer än så behöver egentligen inte förstagångsbesökaren veta. Men däremot kan det gärna finnas mer att se *för mina vänner*. De personer jag lägger till i min så kallade kompislista. Personer som har ett särskilt intresse av att se mina bilder och läsa min dagbok.

Varför vill jag tala? Vill jag prata om saker för att det intresserar mig? Vill jag övertyga andra om min åsikt? Talar jag för att lätta mitt hjärta, eller bara för att få tiden att gå? Drivkraften bakom den publicerade texten borde återspeglas i *var* den syns och hur tillgänglig den är. Ett uttalande jag bara slänger ur mig för att få tiden att gå, jag kanske har långtråkigt, och som inte har något särskilt substantiellt innehåll kräver inga extra tankar om placering eller sekretess. Men om jag däremot, som flickan i texten ovan, berättar saker för att lätta mitt hjärta, då gäller det att tänka på val av plats och en begränsad tillgänglighet.

Är det självklart att bjuda in alla bekanta till min digitala värld, eller bör det ske med omsorg? Bland barn och unga kan det innebära en högre status att ha så många kontakter som möjligt på

communityn eller i mobilen. Det behöver inte innebära att jag aktivt pratar med eller har koll på alla på min lista. Den person, gammal som ung, som jag lade till för ett år sedan kanske fortfarande håller stenkoll på vad jag gör och hur jag mår. Tänk er ett litet oskyldigt inlägg i bloggen med texten:

”Fan va skönt det ska bli att vara ensam hemma i helgen.

Mina föräldrar är på semester och jag är HEEEELT själv.”

Det kanske är helt ofarligt. Men om jag samtidigt berättar *var* jag bor kan det få konsekvenser. En inbjudan behöver som sagt inte betyda att man har en kontinuerlig kontakt, *men* en inbjudan öppnar definitivt upp och håller den privata sfären öppen.

På lågstadiet pratar man ofta om att om man har godis ska man bjuda alla. Om man ska ha födelsedagsfest ska alla i klassen bli bjudna. Det är väl bra. Men det betyder inte att jag måste bli kompis med alla och att alla ska få veta allt om mig.

Att bjuda in betyder att öppna upp

Att bjuda in betyder att öppna upp. Att bjuda in betyder att man sänker garden en smula. Nu *behöver* man inte utgå ifrån att merparten av alla människor är onda och kommer att utnyttja situationen. Men, det finns sådana människor. Att förbjuda unga att ta kontakt med okända över nätet är en hopplös kamp, det ingår i identitetsskapandet att pröva sig själv mot olika människor. Men som vuxen är det däremot viktigt att veta vad det kan *innebära* att till exempel skriva en blogg.

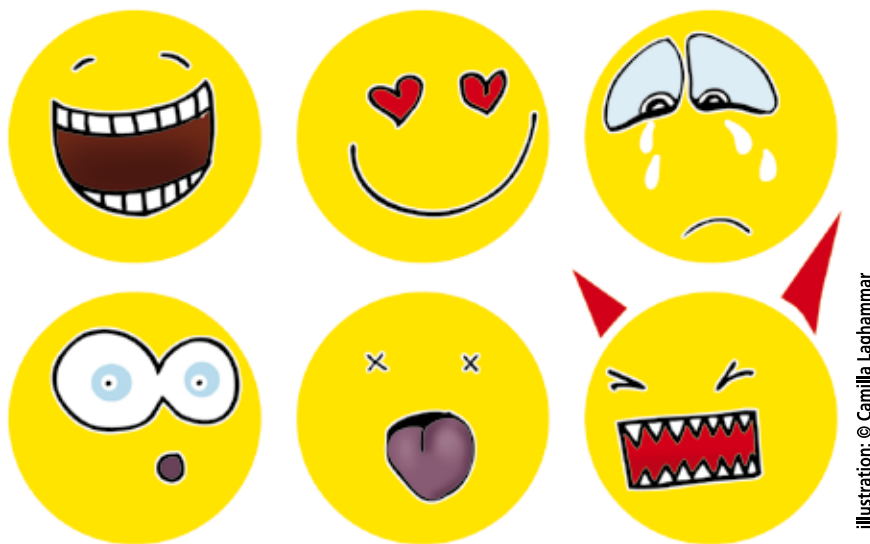
Så till alla föräldrar och lärare och andra viktiga vuxna där ute: googla er själva. Vilken roll spelar ni i de ungas liv? Hur framställs ni i deras digitala presentationer? Skulle ni bli inbjudna att delta? Kanske..., kanske inte.

"Vi kan skratta åt smileys och små roliga animationer som kommer med SMS eller e-post. Men vad *betyder* dessa små, gula gubbar? Och vad kan ett gäng versala bokstäver, utan någon som helst sammankoppling, betyda?"

Språket och kommunikationen

- Att kunna kommunicera är viktigt. Idag håller det på att byggas upp språköar – det vardagliga talet och språket på nätet som består av många förkortningar, smileys etcetera.
- Nätet är inte bara av ondo för barnen. Många lär sig skriva eftersom skrivandet numera blivit en daglig aktivitet på ett sätt som sällan skådats.

Fredrik Lindström har sagt att alla ord som sägs också finns. Man kan inte säga att ett ord är fel, för det är uppenbarligen någon som använder just det ordet. Språket har på senare år genomgått en enorm utveckling på nätet som den något äldre generationen är mer eller mindre ovetande om. Vi kan skratta åt smileys och små roliga animationer som kommer med SMS eller e-post. Men vad *betyder* dessa små, gula gubbar? Och vad kan ett gäng versala bokstäver, utan någon som helst sammankoppling, betyda?

Vi bygger upp två språköar

Kommunikation är en väldigt viktig del av våra liv. Utan den skulle vi vara solitärer och inte kunna meddela oss med omvärlden. Nu håller det på att byggas upp två olika öar i vår värld. Den ena ön

består till största del av unga människor som nästan alla vet vad ROTFLMAO betyder och att det är en uppskattande fras. På den andra ön återfinns en äldre generation som möjligtvis vet vad BRB betyder och kanske även kan använda uttrycket rätt.

Den unga ön utvecklar sitt skrivna språk med en rasande fart. Än så länge behöver det inte krocka särskilt mycket då vi fortfarande mestadels använder talet för att kommunicera. Men det finns vissa situationer då det kan skära sig riktigt ordentligt. En av dessa kan vara skolan. Eleven mejlar sin lärare och använder det språk som han eller hon är van vid men läraren kan missa budskapet helt och hållet. Frågan är vem som ska ändra på sig? Eller det kanske räcker med att båda öarna skaffar mer förståelse för varandra? Språket tenderar att bli mer yvigt och lite ”större” på nätet. Med det menar vi att man tar i mer, oavsett om man uttrycker något bra eller dåligt. Att man använder mer beskrivande ord. Dessa ord behöver inte vara samma ord som man använder i det talade språket. Det är ord som helt enkelt passar sig bra för det digitala skrivandet och som ger en snabb bild av det jag vill berätta. Det ökade användandet av till exempel superlativ kan vara ett sätt att kompensera det frånvarande kroppsspråket. En annan förklaring till varför man tar i mer på nätet är att man vet att man måste höja sig över mängden för att folk ska lägga märke till en.

Språket på Internet kan även få en mer personlig ton och en direkthet som ofta beror på att man sitter ensam framför sin dator och skriver. Man kanske inte tänker fullt ut på att det är människor som kommer att läsa det man skriver. Att man tar i mer kan ha både positiva och negativa följder. De negativa kommer att beskrivas mer i nästa kapitel om mobbning och kränkningar på nätet. De positiva kan vara att man vågar berätta sådant som annars känns svårt. Det finns många ungdomar som vittnar om att de på nätet vågat förklara sina känslor för killen eller tjejen de sedan länge varit förälskade i.

Barnen som använder nätet lär sig skriva

Att språket på nätet är ett *skrivet* språk gör att barn och unga faktiskt *lär sig* att både skriva och uttrycka sig i text. Det är en bra träning. Ofta kopplas dock olika stavningsprogram, som till exempel T9 på mobilen, ur. När man inte kan stava orden blir det svårt att använda ett stavningsprogram. Som pedagog har man här ett lysande tillfälle att ta tag i barns och ungas lust att skriva. Skrivandet är numera en daglig aktivitet på ett sätt som sällan skådats.

En mamma berättade en gång om sin femårige son som efter

Bolibompa slog sig ner vid datorn och knappade sig vidare till SVT:s webbplats. Han ropade efter en stund på sin mamma och frågade: *"Kan du chatta?"* Barnet hade sett på teve att man kunde chatta med programledarna efter programmet. Han kunde navigera sig ända fram till sidan men där satte språket stopp. Han kunde alltså ännu inte skriva. Men att chatta var för honom ett helt naturligt ord.

Som vuxen kan det alltså vara svårt att hänga med i språket på Internet. Det kan bero på att de som inte använder Internet särskilt frekvent för att kommunicera blir som ett slags "digitala invandrare" på området. Man måste lära sig språket och kulturen. Att använda smileys till exempel är inte ett tecken på slöhet, det gör man när man verkligen vill understryka något. Här har vi ett typiskt missförstånd: hur många lärare tar till exempel smileys som ett tecken på engagemang och att eleven verkligen försöker få fram sin åsikt?

"Som pedagog har man här ett lysande tillfälle att ta tag i barns och ungas lust att skriva. Skrivandet är numera en daglig aktivitet på ett sätt som sällan skådats."

Tidseffektiva förkortningar

Att Internetspråket består av mängder av förkortningar är egentligen logiskt. Med tanke på hur snabb kommunikationen ofta är blir det mycket mer tidseffektivt att skriva en kortvariant. Vissa av dessa förkortningar har sedan tagit steget ut från datorn och används i talspråket och i analog skriftkommunikation. Ta till exempel BRB som betyder "be right back" eller LOL som står för "laughing out loud".

Dessa två uttryck finns nu i den fysiska verkligheten och används av såväl gamla som unga. Ja, kanske mest av unga då om vi ska vara riktigt ärliga...☺.

"Har vi vuxna lärt barnen hur man ska bete sig på nätet? Är det någonsin någon lärare i skolan som har gått igenom farorna med att publicera bilder och texter på nätet?"

Mobbning och andra former av kränkningar

Mobbning på nätet ser i mångt och mycket likadan ut som mobbning på skolgården. Den kan därför förebyggas och bekämpas med samma medel. Så istället för att tänka ut helt nya angreppssätt och strategier kan det vara bättre att försöka tillämpa de som redan existerar.

Är ansvaret olika på nätet och på skolgården?

Debatten om mobbning på Internet gör att många vuxna suckar tungt och hänvisar till en tråkig utveckling. Ja, visst är det tråkigt. Därmed råder det inga tvivel. Ännu tråkigare är att många vuxna helt lastar över ansvaret på barn och unga själva. Det är deras eget fel att så många blir utsatta. Det är deras eget fel att Internet förvandlats till "ett mörkt skräckkabinett" och ett laglöst land.

Känner någon igen resonemanget? När man däremot talar om mobbning och kränkningar på den fysiska skolgården blir det ett annat ljud i skällan. Då handlar det om vuxenansvar. Då diskuteras likabehandlingsplaner och olika förebyggande strategier. Då är det vuxnas ansvar att se till att ungdomarna trivs. Men varför har man inte samma förhållningssätt när det gäller unga som blir utsatta på nätet? Har vi vuxna lärt barnen hur man ska bete sig på nätet? Är det någonsin någon lärare i skolan som har gått igenom farorna med att publicera bilder och texter på nätet?

Enligt datainspektionens rapport "ungdomar och integritet" har varannan ungdom (14–18 år) utsatts för kränkningar och mobbning på nätet.

Vad är mobbning?

När vi talar om mobbning på nätet måste vi först fundera över vad mobbning egentligen *är*. Den vanligaste definitionen av mobbning som används i Sverige idag kommer från Dan Olweus. Han har under flera år forskat om mobbning, skrivit böcker och tagit fram sitt eget antimobbningsprogram. Hans bok *Åtgärdsprogram mot mobbning* används av många skolor som grund för ett förebyggande arbete. Dan Olweus definition av mobbning lyder:

”Mobbning är när en eller flera utsätter en eller flera för negativa handlingar upprepade gånger under en längre tid.”

Denna mening återfinns säkert på ett eller annat sätt i de flesta svenska skolors likabehandlingsplan. När det gäller mobbning i skolan eller inom idrotten talar man ofta om att det förebyggande arbetet är det viktigaste. Det handlar om att ge barn och unga en förståelse för hur det kan kännas att aldrig få vara med eller att varje dag bli kallad för kränkande saker.

Mobbningen brukar delas in i tre faser:

1. Fysisk mobbning: Slag, sparkar, knuffar, ovälkommen beröring eller att få sina saker förstörda och stulna.
2. Verbal mobbning: Ryktesspridning, skitsnack, öknamn, okvädningsord eller klotter om ens person.
3. Psykisk mobbning: Utfrysning, suckar, nedvärderande blickar eller att bli ignorerad.

Dessa sätt att utsätta andra människor för mobbning känner väl de allra flesta till. Men när man kommer till utsatthet på Internet står många vuxna frågande inför vad det egentligen innebär. Ofta tror man nog att det rör sig om en ny, anonym form av mobbning. Att man stjälar en annan persons identitet och inloggningsuppgifter till sidor och konton för att sedan förvränga dennes information och presentationer. Det händer, *men* den vanligaste formen av Internetmobbning eller e-mobbning (där e står för elektronisk) är att utsätta andra för ryktesspridning och skitsnack. Det är samma sak som på skolgården. Intet nytt under solen med andra ord.

Vuxna sällsynta på nätet

Den stora skillnaden är att på den nya arenan, nätet, finns det inte särskilt många vuxna närvarande. Det gör att mycket som händer där förblir okänt för vuxenvärlden. Ingen tar tag i situationen och mobbning och kränkningar kan fortgå.

Det som ofta händer är att situationer i skolan eller i kompisgänget fortsätter ut på nätet via communities eller olika chattprogram som MSN Messenger. Den stora skillnaden på nätet, förutom frånvaron av vuxna, är spridningseffekten. Det går *så* mycket fortare att sprida information på Internet än i skolkorridoren. Det beror på att man har så många fler kontakter i den digitala världen. MTV:s rapport *Circuits of Cool* från 2008 visar att svenska ungdomar har i snitt 90 kontakter i mobilen, 93 på sin MSN-lista och ytterligare cirka 50 på sitt community. Vidare besöker de i

snitt 9 sidor dagligen, allt ifrån communities till bloggar och tidningar. Då inser man hur lätt det är att få iväg ett rykte, eller ett "skämt" till en närmast oändlig mängd mottagare.

Det kan börja med ett missförstånd

Det behöver alltså inte vara *allvarliga* saker som sätter igång en kedja på nätet och som sedan får stora konsekvenser när man kommer tillbaka till skolan. Följande är en sann berättelse om hur en liten sak kan förstöras upp och accelerera. Historien sätter fingret på problematiken och visar hur viktigt det är för vuxna att skaffa sig kunskap om den unga kommunikationen.

En pappa berättar:

"För några helger sedan var min dotter på fest tillsammans med tre av sina kompisar. Vi hade kommit överens om att jag skulle hämta henne efteråt. Så jag ringde när jag stod med bilen utanför. Jag hade ingen lust att sitta där i bilen hur länge som helst, så jag sa åt henne att skynda sig. Hon skyndade sig och hann därför inte säga hej då till sina kompisar. Eller, det var snarare en som hon inte hann säga hej då till. Den här kompisen tyckte att det var dåligt gjort av min dotter. Att det var snobbfasoner. Så dagen efter gick den här tjejen ut på den community där alla kompisarna hänger och skrev ett inlägg i sin dagbok. Ett inlägg som alla kunde läsa. Hon skrev att min dotter var en jävla snobb. En sådan som inte orkar säga hej då till sina vänner när hon drar från en fest. Detta skrev hon utan att ha pratat med min dotter först. Min dotter får sedan ett mejl av en annan kompis som berättar vad den där tjejen skrivit i sin dagbok. Min dotter går in där, läser och blir med all rätt förbannad.

Efteråt undrar jag varför hon inte kontaktade tjejen och förklarade vad som hänt. Att det var jag, farsan, som satt i bilen och hetsade henne. Men det gjorde hon inte. Istället skriver hon ett eget inlägg i sin dagbok på samma community. Hon skriver att den där tjejen är dum i huvudet och att hon inte har lust att vara kompis med en som bara snackar skit. Sedan var bollen i rullning kan man säga. Kompisarna följde deras allt mer uppiskade ordväxling och många valde sida i konflikten. Måndagen efter festen när de kommer till skolan är de inte kompisar längre. Det har bildats två stora grupperingar bland tjejerna i klassen och veckan som följde var minst sagt strulig. Lärarna förstod inte vad som pågick. Hur kom det sig att tjejerna som i fredags var bästisar nu knappt kunde prata med varandra? Det här kan hända även

utan Internet. Den stora skillnaden är att alla andra i skolan kunde läsa och följa dispyten på nätet. Olika personer tog ställning utan att ha hela bilden klar för sig. Under de följande veckorna fick historien oanade följder. Det blev gängbildningar i skolan. Grupperingar som stod och väntade på varandra efter skolan och skulle slåss.

Vi föräldrar kopplades in och pratade med klassläraren, kuratorn och andra involverade personer. Efter ett tag ordnades ett möte mellan min dotter och den andra tjejen. När de pratat en stund stod det klart för dem vad som hade hänt och plötsligt var de kompisar igen. Snöbollen hade dock redan satts i rullning. Det tog lång tid att få ordning på situationen i skolan igen. Och allt det här bara för att jag stressade på min dotter. Jag ville bara få komma hem och sova. Ganska tokigt när man ser det på det sättet.”

Det här är en händelse som säkert hänt på flera skolor, men med olika följder och konsekvenser. Den visar på hur snabbt information kan spridas på nätet och hur handfallna vuxna ofta står när det brakar lös.

Skolan skjuter ofta dessa problem ifrån sig med argumentet att det är föräldrarnas ansvar att se vad barnen gör framför datorn. Föräldrarna menar att det är skolans ansvar att ta tag i problemen då det delvis sker under skoltid. Vem har rätt? Och, vad behöver göras?

”Skolan behöver med andra ord ta tag i problemet oavsett vems fel man tycker att det är. Det utesluter på inget sätt att även föräldrarna tas med i en förebyggande strategi.”

e-mobbning bör tas upp i likabehandlingsplanen

Man måste inom skolvärlden skaffa sig kunskap och strategier för att ta tag i mobbning och kränkningar på nätet. Detta oavsett om det sker framför en dator i vardagsrummet, via mobilen eller i skolans datasal. Till slut måste ändå läraren i klassrummet konfronteras med problemet. Skolan behöver med andra ord ta tag i problemet oavsett vems fel man tycker att det är. Det utesluter på inget sätt att även föräldrarna tas med i en förebyggande strategi.

Det kan bli svårt att angripa problemen om inte skolan har med e-mobbning i sin likabehandlingsplan.

En form av e-mobbning är att inte bjuda in eller att systematiskt svara nej på förfrågan när en viss person vill bli vän. Ett effektivt sätt att frysa ut. Följden blir att den utfrusne är ensam både på skolgården och på den digitala arenan.

Ett relativt enkelt sätt för skolan att ta tag i dessa frågor är att *lära mer* om vilka sidor och communities ens elever är på. Som lärare behöver man inte alls bli medlem på alla sidor och spionera

illustration: © Camilla Laghammar

på barnen. Det är ingen bra väg att gå. Men att ha lite större koll skadar aldrig. Skolan kan också *se över sina rutiner* vid upptäckta mobbningsfall. Frågar man överhuvudtaget om en elev är utsatt även på nätet, och i så fall hur? Vi vuxna har en tendens att behandla ungdomars liv på nätet och i verkligheten som två från varandra helt separerade företeelser, trots att ungdomarna oftast pratar med samma personer på nätet som i skolan. Så varför inte tillämpa de strategier som finns för skolan på nätet?

Det finns mängder med duktiga pedagoger på landets alla skolor som är experter på att prata om hur man ska vara snälla mot varandra och visa varandra respekt. Varför inte lägga till Internet-tillvaron till dessa samtal? För hur man än vrider och vänder på det hela handlar det om kommunikation. Inte om teknik och avancerade applikationer. Man säger inte att man *skriver* till varandra på MSN. Man *pratar* med varandra.

Stiftelsen Friends gjorde 2007 en undersökning på sin hemsida om e-mobbning. Där svarade hela 80 procent att de mycket väl känner den som utsätter dem för mobbning. Det kan tyckas konstigt när det på nätet erbjuds så många möjligheter att "gömma sig" och att inte berätta vem man är. Den engelska forskaren Marilyn Campbell har forskat i ämnet och kommit fram till att det inte är någon skillnad i mekanismerna bakom mobbning i skolan och på nätet. Hon menar att den som kränker är ute efter den belöning som följer med mobbningen. Belöningen kan levereras i form av ökad respekt från klasskamrater och att man anses som en cool elev. Något man missar helt om man inte visar vem man är. Dessutom sker mestadels mobbningen och kränkningarna på de communities där ungdomarna vanligtvis befinner sig. Det vill säga där deras presentationer, dagböcker, fotoalbum och så vidare finns. Där varken kan eller vill man vara anonym.

Internettillvaron är för de flesta ungdomar en förlängning av deras riktiga liv. Således är den anonyma tillvaron sällsynt.

Nätmobbingen liknar den på skolgården

Kontentan av detta kapitel är att mobbning på nätet i mångt och mycket ser likadan ut som mobbningen på skolgården. Den kan därför förebyggas och bekämpas med samma medel. Så istället för att tänka ut helt nya angreppssätt och strategier kan det vara bättre att försöka tillämpa de som redan existerar.

Det är även viktigt att tänka på är hur man som vuxen reagerar om ett barn eller en ungdom berättar att de på ett eller annat sätt blivit utsatt på nätet. En vanlig "vuxenreaktion" är att säga till barnen att helt enkelt sluta besöka de platser där de blir utsatta. Men det är lite svårare än så. I de allra flesta fall finns alla ens vänner och bekanta på den eller de sidor där man blir utsatt. Så att "sluta vara där" är som att byta skola eller att ha rast efter alla andra. Det vill säga man missar sina kompisar vilket kan resultera i att man blir *ännu mer* utanför.

Ett bra sätt att bemöta barn och unga som berättar om att de blir utsatta för en kränkande handling är att säga: visa mig. Du

kan då som vuxen kanske få en bild av vad som har hänt. Du kan hjälpa barnet att anmäla eller på annat sätt gå vidare. Enligt Stiftelsen Friends undersökning är det ofta någon som redan finns i barnets omgivning som är skyldig till kränkningarna.

Den stora skillnaden mellan fysisk och digital mobbning kan formuleras med en mening: Med den nya tekniken följer mobbarna med hem. Men tänk på att det inte är mobbningen eller mobbarna som utgör det nya. Det är platsen. Det är heller inte tekniken i sig som är problemet. Det är relationen mellan människor som felar.

"Med den nya tekniken följer mobbarna med hem. Men tänk på att det inte är mobbningen eller mobbarna som utgör det nya. Det är platsen."

”...det behöver inte alltid leda till en träff och övergrepp i den fysiska världen. Det kan stanna på nätet och övergreppet eller kränkningen kan bestå av en stripp via webbkameran som betalar sig med en påfylld samtalskvot i mobiltelefonen.”

Grooming

Grooming – att förbereda ett övergrepp – som kan ske på nätet men också i det verkliga livet.

Det här kapitlet handlar om hur okända människor genom kontakt på nätet såsmåningom kan bli "vänner".

Det engelska ordet "grooming" betyder att ansa, trimma, sköta, men också att förbereda. I detta sammanhang handlar det om att förbereda ett övergrepp.

På polisens webbplats kan man läsa:

"Grooming innebär att någon förbereder för övergrepp. I de flesta fall handlar det om män som söker kontakt med unga flickor. Kontakten kan sökas via chattforum eller kontaktannonser för att successivt odla en relation som är avsedd att leda till en träff i sexuellt syfte."

Men det behöver inte alltid leda till en träff och övergrepp i den fysiska världen. Det kan stanna på nätet och övergreppet eller kränkningen kan bestå av en stripp via webbkameran som betalar sig med en påfylld samtalskvot i mobiltelefonen.

Det kan också handla om en relation som successivt byggs upp på nätet med avsikt att invagga den utsatta personen i någon slags säkerhet som gör att hon eller han vågar sig på en träff "på stan". Det här är övergrepp vi läser om i tidningar eller hör om ryktesvägen. Det är lätt att som vuxen både bli orolig och kanske fördöma ett beteende. Att unga borde veta bättre än så. Att inte gå i dessa fällor som alla varnar för. För de flesta unga har hört talas om, och varnats för, att inte träffa okända personer från nätet.

Hur en okänd människa kan bli en "vän"

Visst är det så. Lätt att döma, men det kanske är mer komplicerat än så... Följande är ett exempel på hur det skulle kunna gå till. Vi kan efteråt fundera över hur svårt det kan vara för en ung person att avgöra när man gör rätt eller fel val i sin kommunikation med till synes "bekanta" personer på nätet:

Det började med att Linn fick kommentarer från en kille som

dök upp på Bilddagboken. Det var schyssta kommentarer och deras kommunikation flyttades snabbt över till MSN. Han sa att han hette Micke och var 27 år. Han verkade mycket vettigare än alla andra killar hon var van att prata med. Det kändes skönt att prata med en lite mer vuxen person som fattade hur hon hade det och hur hon mådde. Det kändes verkligen som om han brydde sig. De pratade på MSN nästan dagligen. Han kom aldrig med några dryga eller taskiga kommentarer eller inlägg. Han frågade aldrig efter hennes riktiga namn eller var hon bodde. Hon hade bara berättat att hon bodde i Umeå, men ingen adress. Själv berättade han att han bodde i en stad i södra Sverige och att han arbetade som säljare för ett ganska stort företag.

Efter ungefär 3–4 månader berättade han att han fått ett mycket bra erbjudande från sin mobiloperatör om att ringa billigt. Han själv hade redan ett abonnemang som han var nöjd med men undrade om han fick ge henne sitt erbjudande att fylla på samtalstid på mobilen till ett mycket förmånligt pris. Allt han behövde var hennes mobilnummer. Självklart fick han det. Det kändes inte konstigt för Linn.

De fortsatte sedan att kommunicera på samma sätt regelbundet. Efter ungefär nio månader meddelar Micke plötsligt en dag att han ska upp till Umeå för ett jobb. Han undrar om hon har lust att träffas på stan och äta lunch. Hon får själv välja plats. Han säger också att han kommer att ha ganska lite tid när han kommer dit. Linn ser verkligen fram emot att äntligen få träffa sin nya vän. Det känns som om det känner varandra riktigt bra efter alla månaders diskussioner på nätet om livet, om känslor, om roliga saker och om sådant som ibland känns svårt.

Dagen kommer när de ska träffas. På väg till avtalad plats ringer Micke på Linns mobil. Han säger att det har "kört ihop sig" och att han inte hinner gå till lunchrestaurangen. Han måste förbereda eftermiddagens affärsmöten, men undrar om hon vill komma upp till hans hotellrum så beställer han upp några lunchmackor. Det vore ju ändå så roligt att hinna träffas en stund. Linn svarar direkt ja på hans fråga och styr förväntansfullt om stegen mot det namngivna hotellet...

Frågan är nu, *när* gör Linn ett felaktigt val? Är det redan när hon lämnar ut sitt mobilnummer? Ja, det är ingen enkel fråga. Linn har *inte* lämnat ut några andra personliga uppgifter som namn, adress eller personnummer. Hon har aldrig kommunicerat utmanande bilder eller texter till Micke. Hon har inte lockat, pockat, retat eller uppmuntrat. Hon har också lärt sig att om man ska träffa någon

okänd nätkontakt, så ska man göra det tillsammans med någon kompis, syskon eller förälder. Och mötet ska ske på en allmän plats där det rör sig mycket människor. Nåväl, hon hade inte med sig någon. Och mötet styrdes i sista stund över från en planerad mötesplats bland andra under lunchtid. Men annars gick hon i stort sett efter regelboken.

En groomare har ofta mycket tålamod och tid

Det är just så här det kan gå till. En så kallad groomare har ofta mycket tålamod och tid för att bygga upp en relation och ingjuta ett förtroende. Det kan vara mycket svårt för både barn och vuxna att avslöja detta beteende. Men, det kan också vara så att den som är ute efter en ung person i sexuellt syfte är väldigt rak på sak och säger direkt vad den vill ha. Den har ofta bråttom och stressar den unga att svara på frågor eller lämna ifrån sig bilder eller film av sig själv. Groomaren pratar ofta som en vuxen och har sällan en presentationsbild på sig själv på nätet.

Det viktigaste här är att vara väldigt försiktig med vilken information om sig själv man lämnar ut i olika forum på nätet. För det är just information en groomare behöver. Förutom behovet av personuppgifter och bilder för att avgöra om det "känns rätt" behövs det mer mjuka fakta som känsloläge (självförtroende och självkänsla?), hur ens relationer ser ut (är man ensam eller har man många kompisar och sunda relationer?) eller hemförhållanden (är det kanske stökigt hemma?). Allt detta skapar en bild som avgör om det är ett "lämpligt offer". Sedan måste det ges ett tillfälle till en fysisk träff – om det nu är det som är målet. Då kan det vara bra att få upplysningar som att det är föräldrafritt hemma till helgen eller var träningslägret ska vara i sommar. Detta för att hitta ett lämpligt tillfälle att "slå till".

Om man pratar med barn och unga om grooming och vad det innebär kan de också *skydda sig* på ett mycket bättre sätt. Man ska inte skrämmas eller skapa misstro mot alla man möter. Man ska öka säkerheten på nätet. Det är precis samma sak som med trafik-säkerhet. Man måste som mer erfaren hjälpa till och upplysa. Annars kan det lätt gå gale.

"Om man pratar med barn och unga om grooming och vad det innebär kan de också skydda sig på ett mycket bättre sätt."

Aktiv och passiv grooming

Man skulle sedan kunna dela in det i aktiv och passiv grooming. Är man som offer passiv blir man helt oskyldigt utsatt för diverse kränkande erbjudanden och sexuella handlingar. Det kan, förut-

om ovanstående exempel där någon vill träffas i verkligheten, vara förfrågningar om sexuella tjänster online såsom en stripp i webbkameran eller lite sexiga bilder. Men det kan också vara så att offret från en början är aktiv själv och faktiskt både drar till sig fel typ av personer och uppmuntrar dessa, genom utmanande bilder på sin sajt eller presentationer som har tydliga sexuella anspelningar. Det kan vara så att man ger sig ut i ett sammanhang på

nätet där man spelar på en utmanande låtsasidentitet som också drar till sig fel sorts människor. Man går kanske mycket längre än vad man skulle ha gjort i den fysiska världen i tron att man är säker i skydd av det digitala avståndet.

Det är avslutningsvis mycket viktigt att barn och unga verkligen förstår att det **aldrig** är okej att bli pressad, kränkt eller utsatt för olika former av hot. Vad som sedan definieras som olaga hot eller sexuellt ofredande enligt Sveriges rikets lag alternativt vad som kan anses som en

grövre form av handling – det får polis och andra parter inom rättsväsendet avgöra. Är man utsatt **ska** man spara allt bevismaterial som finns i form av chatt-konversationer, SMS, mms eller mejl. Det kan vara avgörande underlag i en eventuell polisanmälan.

–Om din dotter hade blivit antastad ute på gatan på väg till skolan, hade du då förbjudit henne att gå ut?

–Nej...

–Om din dotter hade blivit antastad ute på gatan, hade du då tyckt att det var hennes eget fel?

–Absolut inte!

Lita inte på allt och alla – vad är det jag möter och vilket ansvar har jag själv?

På nätet finns det ingen naturlig censurfunktion. På nätet finns det inte alltid en ansvarig utgivare. På nätet måste man tänka lite själv.

Många av oss har vuxit upp med en skolbok under armen som någon har godkänt, en morgontidning full av trycksvärta och en i bakgrunden ansvarig publicist, eller kanske en faktabok som vi lånat på stadens bibliotek. Tryggt. Det har varit material som kan anses som rätt och riktigt. Vi har lugnt kunnat luta oss tillbaka och lita på de texter som delgivits oss. Vi har vanligtvis inte tränats i den ädla konsten att tänka källkritiskt, det vill säga att förhålla oss sådär lagom kritiska till text, bild och annat material som vi möter i vardagen.

Proffsigt utseende kan förleda

Källkritik handlar om att stanna upp ett slag och fundera över om det jag läser är ett gott och trovärdigt faktamaterial, om det är någon annan persons helt egna tankar och funderingar, kanske propaganda, reklam eller ren desinformation. Det kan vara bra att veta. När text och andra former av kommunikation idag är både proffsigt utförda och lättillgängliga på nätet är det lite svårare att avgöra vad som går att lita på. Det finns sällan vattenstämplar, signill eller andra former av märken som garanterar innehållets kvalitet. Så för både unga och gamla gäller det att vara en smula kritisk och att dubbelkolla med andra källor.

Tidigare har det krävts ett visst mått av tekniskt kunnande för att skapa en egen hemsida. Idag är det mycket enkelt. Har du bara tillgång till en dator och en Internetuppkoppling kan du både lägga upp hemsidor, starta forum och blogga med omvärlden. Är du sedan bra på att se till att du kommer högt upp i olika sökningar får du förmodligen ett stort genomslag med dina texter, tankar, sånger och bilder. Frågan är, hur ska man som användare kunna bedöma trovärdigheten och kvalitén i det material man möter?

”Så för både unga och gamla gäller det att vara en smula kritisk och att dubbelkolla med andra källor.”

”...hur lätt är det här för en 11- eller 14-åring? Många barn och unga har en generell inställning att det som ser snyggt och proffsigt ut också är sant.”

”Det är viktigt att skolan utgör en motkraft. Inte en teknikfientlig sådan. Men en som hävdar värden som eftertanke och reflektion. Skolan måste träna eleverna i källkritik. Men det är inte bara skolans ansvar. Även vi föräldrar måste lära våra barn ett källkritiskt tänkande. Vi måste få dem att läsa och lära mer än bara det som krävs för stunden. Detta för att kunna sätta informationen i ett sammanhang och avgöra om den är trovärdig eller inte.”

KÄLLA: SÄKER PÅ NÄTET

Och, när är det viktigt? Är det viktigt när man lyssnar på musik eller kollar på filmsnuttar på YouTube? Är det viktigt att veta vem som pratar med mig på Bilddagboken? Är det viktigt att veta när jag söker faktaunderlag till mitt skolarbete?

Det är inte svårt att hitta information på nätet. Det finns hur mycket som helst. Vem som helst kan ”googla runt” efter i stort sett vad som helst, men det krävs en bas av kunskap för att avgöra om det jag hittar är helt okej eller totalt förkastligt. En bas som sätter det jag läser, hör och ser i ett sammanhang. En bas som normalt sett kommer med tid och ålder. Många vuxna kan nog avslöja direkt uppenbara bluffar, dåligt material och magert innehåll. Det gör att vi sedan förhåller oss på ett visst sätt till det som kommuniceras. Men, hur lätt är det här för en 11- eller 14-åring? Många barn och unga har en generell inställning att det som ser snyggt och proffsigt ut också är sant.

För det sågs att en välformulerad och intressant text, som dessutom kanske är kopplad till en bild, ofta uppfattas som trovärdig. Detta gäller generellt sett oavsett ålder.

Många Internetanvändare idag är medvetna om att innehållet på Wikipedia är användargenererat. Det vill säga, ett kollektiv av användare står för innehållet och vem som helst kan fylla i eller redigera. Det finns på sidan ett allmänt förbehåll att innehållets korrekthet inte kan garanteras och att Wikipedia används på egen risk.

På nätet möts vi alltså av mycket subjektivt innehåll. Det är ofta människors egna åsikter, tankar och funderingar som ventileras. Det har liknats vid ett gigantiskt Speakers Corner, den plats i London

där alla får uttrycka sig fritt så länge det görs inom lagens ramar. Och så är det även på Internet. För Internet är inget laglöst land. Man är faktiskt ansvarig för det man publicerar och sprider i den digitala verkligheten. Man kan inte uttrycka sig hur som helst. Man kan inte kränka andra människor genom att lägga ut vilken text, eller vilka bilder, som helst. Det här gäller ju att känna till för mig som både producent och konsument på nätet. Jag kan inte *bete mig* hur som helst. Jag ska heller inte behöva bli *utsatt* hur som helst.

illustration: © Camilla Laghammar

Vem, var och varför?

Så, att vara källkritisk innebär att vi, inte bara på Internet, är kritiska till de budskap vi möter i text, bild och det talade språket. Vi bör alltid stanna upp en kort stund och ställa oss frågorna ”vem, vad och varför” och göra rimlighetsbedömningar av det vi möter. Det kan vara frågor som:

- *Vem* har skrivit det jag läser? Framgår det tydligt vem som ligger bakom? Är det en privatperson, ett företag, en myndighet, eller är det svårt att utläsa? Finns det tydliga kontaktuppgifter? Om det är en okänd part, sök runt efter mer information. Anonymt material måste självklart tas med en nypa salt.
- Vad är det för *typ* av information? Är det neutral myndighetsinformation, en organisations eller politiskt partis särintressen eller någons helt personliga åsikter i en fråga? Det vill säga är det fakta, propaganda eller någons helt subjektiva syn på livet och tillvaron? Det är därför det är viktigt att veta *vem* som ligger bakom.

- Vem vänder sig informationen *till*? Är det till experter inom ett visst område eller en bred allmänhet? Barn eller vuxna? Det påverkar i hög grad hur väl man kan ta till sig, bedöma och förstå ett material.
- Tekniskt sett, *hur välgjord* är sidan? När är den daterad och uppdaterad? Ibland är det viktigt att det man läser är färsk information. Kanske inte om man söker historiska fakta eller om man vill ha planteringstips till trädgården, men väl så viktigt när det gäller mycket annat. En sida som inte har uppdaterats på länge kan också tyda på ett lågt engagemang eller att det inte längre finns någon ansvarig för materialet. Om det finns länkar på sidan, kolla om dessa fungerar och vart de faktiskt leder.

Tänk efter före och lyssna på din intuition

När du söker information på nätet, försök att undvika önsketänkande. Tänk på att man påverkas av det man *vill* se. Det kan göra att man blir mindre kritisk.

För att vara mogna och trygga Internetanvändare behöver vi känna tillit och tilltro. Att lita till sin intuition är inget magiskt infall från ovan, det är en snabb sammanställning som vi gör utifrån samlade kunskaper och erfarenheter. Detta sker oftast när vi måste fatta ett snabbt beslut och då det kanske inte finns tid för

djupgående analyser. En del kallar det för nyckfulla infall, andra hävdar att intuitionen för vissa yrkesgrupper såsom sjukvårdspersonal och tulltjänstemän är avgörande i kritiska situationer.

Nu handlar det kanske inte om liv och död när vi är ute på nätet, men om det ringer en liten klocka någonstans som säger att något inte står rätt till – lita då till denna instinkt. Låt det ta en stund. *Svara inte* direkt på en fråga du får ifrån någon. *Använd inte* första bästa svar du tror att du hittar på din fråga när du söker runt på nätet. *Köp inte* första bästa telefon eller begagnade cykel du hittar.

Lägg en stund på att tänka efter och dubbelkolla dina alternativ. Och bara för att det finns tekniska lösningar för att handla och kommunicera *snabbt*, så måste det inte *gå fort*.

Vuxenvärlden – hallå...?

- Det är de vuxnas attityd som måste förändras. De måste lära sig att förstå hur nätet fungerar och använda sina erfarenheter från vardagen.
- Vuxna måste lägga sig i vad som händer och visa mer civilkurage på nätet, på samma sätt som man gör när det gäller andra sociala arenor.
- Nätet har många positiva sidor, bland annat kan det vara en mötesplats där man kan hitta likasinnade.

Det visar sig att barn och unga inte alls vill vara helt i fred på nätet – i motsats till vad många tror. Barns och ungas kontakter med BRIS visar tydligt att de efterlyser ökad vuxennärvaro på nätet. Föräldrarna visar tyvärr ofta en rädsla för nätet som bottnar i okunskap och osäkerhet. Men det är närvaro och sunt förnuft som behövs, inte dataexpertis.”

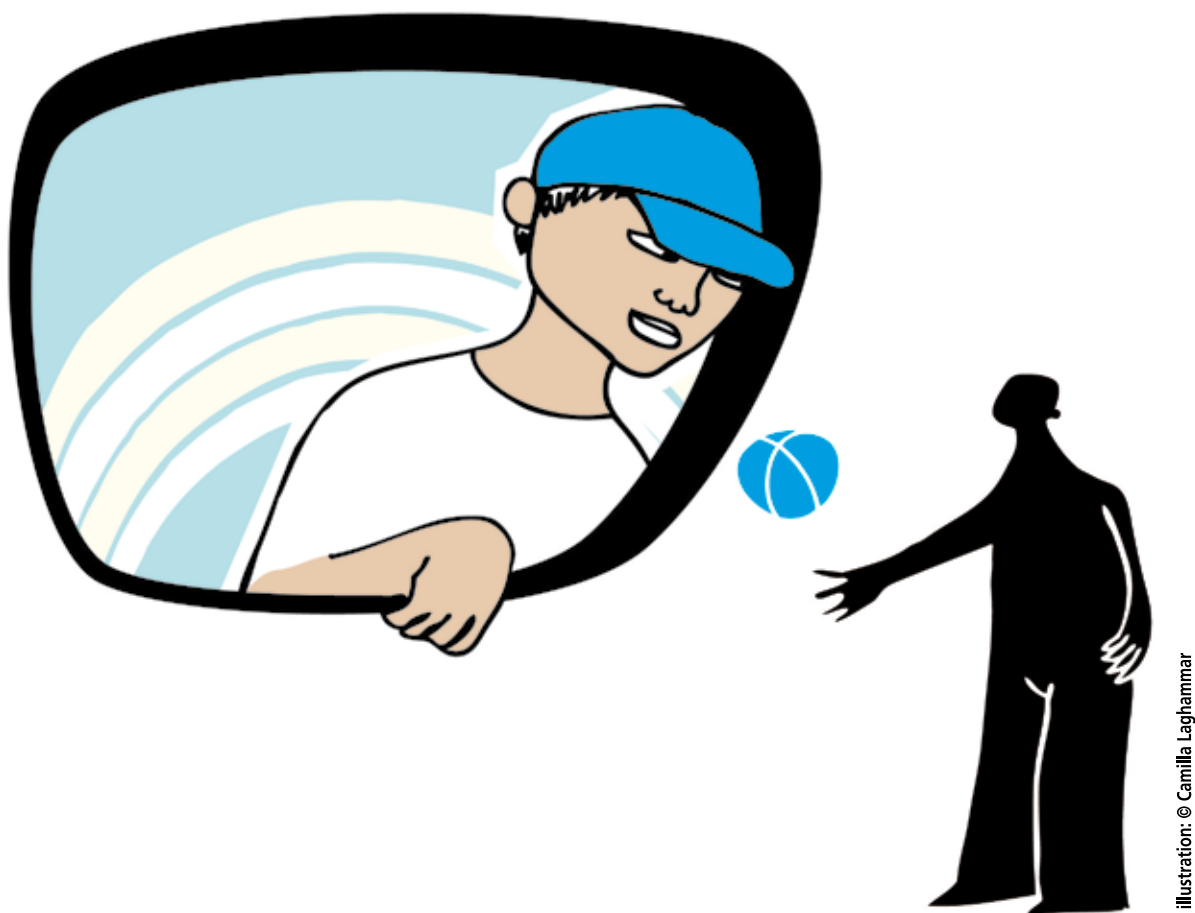
Brännpunkt, Svenska Dagbladet, den 12 februari 2008

Vuxna måste ta större ansvar och motarbeta det främlingskap de känner inför barns och ungas liv på nätet. Det är inte de ungas attityder som måste förändras – utan de vuxnas.

Viktigt att förstå och inte varna av slentrian

Vuxna behöver framför allt förstå hur nätet fungerar. Att de genom sin närvaro *kan* använda sina erfarenheter från vardagen även på nätet. Det är viktigt att vuxna i barns och ungas närhet sätter sig in i vad som kan vara farligt på nätet. Att till exempel slentrianmässigt varna för att det är farligt att chatta med okända människor är inget som ungdomar kommer att lyssna på. För det är generellt sett inte farligt att chatta med okända. Det är kanske den mest säkra kommunikationsform du kan ha om du ska börja lära känna någon. Om personen är otrevlig eller obehaglig kan du stänga konversationen eller blockera bort personen.

Det som däremot *kan* vara farligt är om du i ett nästa steg, efter chatten, bestämmer dig för att träffa den andre. Och ännu farligare kan det bli om ni bestämmer träff på en avskild plats. Men att *chatta* är inte farligt. Vuxna får se upp för att varna för saker

"...tala om att man inte ska följa med okända människor ut från Internet och in i den riktiga världen."

som ungdomarna gör varje dag och som de *vet* inte är farliga. Då blir det lite som att varna för hårdrock.

Internet och communitys i sig är inte farliga platser. Det är *valen* man gör där som kan bli tokiga. På samma sätt som man lär sina barn att inte följa med okända vuxna in i skogen eller in i en bil kan man tala om att man inte ska följa med okända människor *ut* från Internet och *in* i den riktiga världen. För många är det här självklarheter, men inte för alla. Vore det så skulle inte så många brott ske som är förknippade med communitys och chatttrum.

Säg ifrån – på nätet också!

Vuxna har ett ansvar för barn och unga på nätet på samma sätt som i den fysiska verkligheten. Både för vad som konsumeras, produceras och sprids vidare. Utifrån ett socialt engagemang behöver vuxna visa mer civillkurage på nätet. Att lägga sig i vad som händer på samma sätt som man gör när det gäller andra sociala arenor. Så säg ifrån – på nätet också!

Tekniken och anonymiteten tillför nya risker till nätets sociala

samspel samtidigt som det skapar möjlighet till kontakt och vänskap. För nätet är framför allt en positiv arena för barn och unga. Men det utesluter inte att vuxna har sin självklara plats där – vid sina barns sida.

Inte minst handlar det om att vara lyhörd för behoven. Hur ska man lyssna för att barn och unga ska vilja berätta? På vilka arenor måste man befinna sig för att få ta del av barn och ungas verklighet? Och hur fångar man upp den digitala vardagens orosmoln på ett konstruktivt sätt som möjliggör barnens framtida utforskande?

Det finns mycket som är positivt på nätet

I allt det som man kan varna för när det gäller Internet måste man också plocka fram det goda. Allt det positiva som finns där. Tänk alla människor som man kan prata med och som man kanske aldrig skulle träffa annars. Internet kan också vara vägen ur ett utanförskap i klassen eller på skolan. Det kan vara så att man helt enkelt inte hittar någon i skolan som har samma intressen eller samma drivkraft som en själv. Och bor man i en liten ort kanske det kan vara svårt att hitta en likasinnad. Då kan nätet göra nytta och skillnad. Det blir kanske en bekräftelse på att jag inte är konstig.

Man kan på nätet testa sina åsikter, lära sig att diskutera och argumentera för det man tror på. Man kan få vara med och påverka. Man lär sig tidigt att kommunicera med olika människor på olika sätt. Man blir delaktig i att skapa sitt eget utrymme. För de flesta sidor som unga besöker är användargenererade sidor, det vill säga nästan allt material som finns på sidan skapas av besökaren.

Detta är en stor skillnad mot hur vi vuxna använder nätet. Vi använder mest redaktionellt skapade sidor, såsom tidningar, upplysningssidor, banktjänster och så vidare. Att få vara med och skapa sin egen omgivning är en stor ynnest men det kräver också en respekt för sina medmänniskor. Var finns då de vuxna som kan hjälpa och lotsa barnen till ett tryggt liv på nätet?

”Att få vara med och skapa sin egen omgivning är en stor ynnest men det kräver också en respekt för sina medmänniskor.”

Slutord

Att kommunicera via ny teknik kräver en hel del. Särskilt för oss vuxna som inte är uppfödda med digitala medier. Har ni tänkt på att en som är 15 år idag inte vet hur det är att leva utan Internet? Inte vet hur det var innan allt fanns inom räckhåll med en knapptryckning. Man kan tala om en Google-generation. För dem finns inte svaret "jag vet inte". För datorn har alla svar...

Vi vill inte avskräcka någon från att använda nätet. Vi vill istället uppmuntra vuxna att engagera sig i barns och ungas digitala vardag. Att verkligen förstå hur den digitala kommunikationen ser ut. Att det är mer än att bara skicka lite bilder och sitta och slösurfa. Det handlar om att leva sitt liv. Det handlar om att uttrycka sina åsikter och att se världen ur ett nytt perspektiv. Samma behov som alltid funnits hos en växande generation, men för 10–15 år sedan skedde det nästan uteslutande vid korvmojjen i centrum, på ungdomsgården eller vid busshållplatsen. Det var den tidens naturliga mötesplatser. Det var där ungdomar möttes för att prata och umgås. Det var till dessa platser som föräldravandringarna riktades om kvällarna. Dessa platser är fortfarande viktiga samlingspunkter. Men de har nu fått konkurrens från andra digitala mötesplatser dit föräldravandringen nästan aldrig når.

Vi hoppas att ni ska bli mer nyfikna på vad barnen och ungdomarna faktiskt gör "där ute". För om du blir nyfiken så vill du veta mer. Och får du veta mer så kan du på ett helt annat sätt stötta den unga generationen i att bli mer medveten om möjligheter och risker med den digitala kommunikationen.

Så, ta dig nu 10 minuter och gå in på några vanliga ungdomssidor på nätet. Gå in på till exempel Bilddagboken och se hur ungdomar presenterar sig för varandra. Gå in på Google och skriv ditt eget namn i sökrutan och se vad som kommer fram.

Här följer nu ett antal väldigt enkla, men ack så viktiga, frågor att ställa för alla vuxna i barns och ungas närhet. Frågor som skapar engagemang och insikt. Frågor som förhoppningsvis bygger upp en relation och ett samtalsklimat som krävs för att tala om både bra och dåliga upplevelser på nätet.

– Vad har du gjort på nätet idag?

– Kan du inte visa mig nåt kul ställe? Alternativt: Kan jag få sitta med när du spelar WoW nästa gång? Alternativt: Visa mig den äckligaste film du sett på YouTube...?

"Men de har nu fått konkurrens från andra digitala mötesplatser dit föräldravandringen nästan aldrig når."

- Känner du någon som råkat illa ut eller kontaktats av någon som sagt något dumt? (Obs! Det finns en pedagogisk poäng i att tala om en tredje person för att avdramatisera en smula.)
- Hur brukar du göra när du presenterar dig på nätet?
- Vilka har du på din kompislista?
- Brukar du tro på allt du läser och hör? Om inte, varför?
- När du lägger ut en bild eller film, vem vill du ska se dem? Och, har du tänkt på vad som kan hända med dina bilder och filmer?
- Brukar du skicka eller lägga ut bilder på andra? Om så, brukar du fråga om lov?
- Du vet väl att det aldrig är okej att bli kränkt? Du vet väl att man ska säga ifrån om något känns fel?
- Skulle du prata med mig om det händer "nåt knas" på nätet?

Slutligen, Internet är ingen farlig plats. Det är hur vi använder nätet och de beslut som tas när vi lämnar nätet för den verkliga världen som kan utgöra fara.

Hoppas ni har tyckt om den här skriften och att den gett upphov till nya, bra tankar och idéer.

Hälsningar,
Ewa och Johnny

Om författarna

Johnny Lindqvist

Johnny arbetar som konsult på kommunikationsbyrån Dist, en byrå som är specialister på att kommunicera med ungdomar. Johnny har tidigare arbetat på stiftelsen Friends som föreläsare och på dess marknadsavdelning. De senaste åren har Johnny nästan uteslutande arbetat med frågor som rör barn/unga och Internet med fokus på hur man lever sitt sociala liv där. Johnny har varit med på Medierådets landsomfattande informationsturné "Det unga Internet" som expert inom ämnet e-mobbning. Johnny arbetar just nu med ett utbildningsprojekt kring kommunikation på Internet.

I övrigt gillar han att se på film, läsa böcker och spela gitarr.

Ewa Thorslund

Ewa har arbetat många år med IT-frågor, både för näringsliv och offentlig sektor. Sedan 2000 arbetar Ewa för den svenska IT- och telekomindustrin som expert på bland annat etik och säkerhetsfrågor. Ewa gav hösten 2007 ut boken "Säker på nätet?" tillsammans med Medierådet, BRIS, Friends och Rikskrim. Mycket tid går nu åt till att föreläsa på skolor runt om i Sverige för lärare och föräldrar om barns och ungas liv på nätet.

Ewa har tre pigga söner i skolåldern, tränar karate regelbundet samt gillar att läsa men somnar oftast efter ett par rader...

Referenser, källor och inspiration

Unga&Medier, Medierådet, 2006

Säker på nätet, Thorslund, 2006

Circuits of cool, MTV, 2008

Kränkningar på nätet, Friends, 2007

Brisrapporten, BRIS, 2008

Ungdomar och integritet, Datainspektionen, 2008

Teens and social media, Pew Internet and American life project,
2007

EIAA Mediascope Europe, 2007

Bridging the distance, Dunkels, 2007

En liten ordlista

Adda – lägga till någon/något, görs ofta i chattar och på communities

Blocka – stoppa/blockera någon från att kommunicera med mig på chatt eller community

Blogg – kort för webblogg, en form av dagbok på nätet men den behöver inte handla om personliga saker utan kan handla om ett intresse eller liknande.

BRB – ”be right back”, det vill säga ”jag återkommer”

Chatta – att tala i realtid med någon på Internet via textmeddelanden

Community – (eller nätgemenskap) socialt nätverk eller mötesplats på Internet med tjänster som till exempel Gästbok, blogg, intern e-post, bildgalleri och kompislistor

Googla – söka information på Internet med sökmotor, till exempel Google

Grooming – att ta kontakt med minderåriga i sexuellt syfte via nätet

IRL – ”in real life”, det vill säga i verkligheten istället för via nätet

LunarStorm – Sveriges äldsta community, medlemmarna är yngre än på till exempel Facebook

MSN Messenger – ett chattprogram ofta kallat MSN, kommunikationen sker i realtid via textmeddelanden, smileys, mikrofon och webbkamera

MySpace – community som är särskilt populär bland musiker och musikintresserade eftersom man kan lägga ut låtar för andra att lyssna på

Playahead – PA, svensk community som är populär bland tonåringar

ROTFLMAO – ”rolling on the floor, laughing my ass off”, används i chatt när man verkligen har kul

Smileys – uttryckssymboler, även kallade ”emoticons”, som indikerar sinnesstämningar i SMS, text- och e-postmeddelanden till exempel :-) glad och :-(ledsen, arg

STORA BOKSTÄVER – i mejl eller SMS betyder det att man SKRIKER

Wikipedia – en användargenererad nätencyklopedi

WoW (World of Warcraft) – populärt onlinespel med fler än nio miljoner användare

YouTube – webbplats med videoklipp som är uppladdade av sajtens användare

.SE står på två ben: domännamnsverksamheten och utveckling av Internet. Överskottet från registreringen av domännamn används för att finansiera vidareutveckling av Internet, vilket i sin tur gynnar domännamnsinnehavarna. Internetutveckling är en förutsättning för stiftelsens verksamhet och finns också inskrivet i dess stadgar.

Som en del i .SE:s arbete med Internetutveckling producerar .SE ett antal skrifter, under produktnamnet **.SE:s Internetguider**. Guiderna behandlar olika Internetrelaterade områden och riktar sig i första hand till intresserade lekmananvändare. En guide kan vara såväl en praktisk handbok som en mer beskrivande rapport.

Utöver Internetguiderna inrymmer .SE:s forsknings- och utvecklingsverksamhet flera stora projekt för Internetutveckling. Några exempel är:

- **Webbstjärnan.** Under läsåret 2008–2009 anordnar .SE en tävling i webbpublicering för gymnasieelever i Sverige. Syftet är att dra nytta av Internets möjligheter i skolarbetet och uppdraget är att bygga en webbplats kring ett valfritt skolarbete.
- **Internet för alla.** Internet erbjuder stora möjligheter för funktionshindrade personer att leva mer självständigt, få en enklare vardag, bedriva studier och arbete och kommunicera med andra människor. Under 2008 ska .SE undersöka vad som kan göras för att förbättra tillgängligheten till Internet för dessa grupper.
- **Pålitlig e-post.** .SE ska etablera en verksamhet mot spam, phishing och andra närliggande problem som minskar tilliten till Internet. Målet är att öka förtroendet för e-post som kommunikationsverktyg för både företag och privatpersoner.
- **IPv6 och DNSSEC.** Två viktiga teknikprojekt som skall säkerställa att Internets infrastruktur i Sverige även i fortsättningen fungerar både säkert och stabilt.
- **Bredbandskollen.** .SE har i samverkan med Internetoperatörerna utvecklat en tjänst som mäter den faktiska överföringshastigheten på en bredbandsanslutning.

.se